

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ОПП «Публічне управління та адміністрування»

Допускається до захисту

Завідувач кафедри публічного управління,
адміністрування та міжнародної економіки

назва кафедри

професор Сокольська Т.В.

підпис,

вчене звання, прізвище, ініціали

« 25 » листопада 2025 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Виконав: Возний Віталій Юрійович

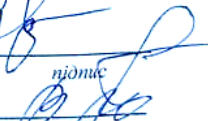
прізвище, ім'я, по батькові,

Керівник: доцент Панасюк Вікторія Іллівна

вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові

підпис

Рецензент: доцент Зубченко Вікторія Володимирівна

вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові

підпис

Я, Возний Віталій Юрійович, засвідчую, що кваліфікаційну роботу магістра виконано з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Біла Церква – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
 ОПП «Публічне управління та адміністрування»

Допускається до захисту
 Завідувач кафедри публічного управління,
 адміністрування та міжнародної економіки

назва кафедри
 професор Сокольська Т.В.
підпис. вчене звання, прізвище, ініціали

«25» листопада 2025 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Виконав: Возний Віталій Юрійович

прізвище, ім'я, по батькові

Керівник: доцент Панасюк Вікторія Іллівна

вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові

Рецензент: доцент Зубченко Вікторія Володимирівна

вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові

Я, Возний Віталій Юрійович, засвідчую, що кваліфікаційну роботу магістра виконано з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Біла Церква – 2025

РЕФЕРАТ

Возний Віталій Юрійович: Державне управління демографічною безпекою України в умовах посилення міграційних процесів

Досліджено особливості забезпечення демографічної безпеки під впливом посиленої міграції в Україні з виокремленням ключової ролі державного управління у цьому процесі.

Використано методи систематизації та узагальнення – при виявленні наявних наукових публікацій та розробок теоретичних основ дослідження державного управління демографічною безпекою України; індукції та дедукції, порівняння і систематизації – при дослідженні сутнісних характеристик та еволюції базових понять за темою роботи; аналізу та синтезу – для окреслення тенденцій у міграційних процесах України та характеристики особливостей державного управління демографічною безпекою України; непараметричні статистичні – для оцінювання впливу посилення міграційних процесів на вироблення складових державної політики забезпечення демографічної безпеки.

Виявлено сутність міграції та її вплив на демографічну безпеку країни; з'ясовано теоретичні аспекти управління демографічною безпекою; оцінено стан та проблеми забезпечення демографічної безпеки в Україні; з'ясовано особливості використання інструментів державного управління для забезпечення демографічної безпеки; оцінено ефективність державної політики забезпечення демографічної безпеки; виявлено стратегічні пріоритети в управлінні демографічною безпекою України в умовах зростання міграційних потоків; виявлено переваги використання зарубіжної практики підвищення ефективності державного управління забезпеченням демографічної безпеки в Україні.

Зроблено висновок, що стратегічні пріоритети в управлінні демографічною безпекою України в умовах зростання міграційних потоків визначені Стратегією до 2040 року та потребою її імплементації з тісною співпрацею всіх рівнів влади, наукової спільноти та громадськості, а також ефективним використанням міжнародної підтримки та релевантного досвіду інших держав.

Практична значущість результатів дослідження полягає у розробці пропозицій щодо формування нової демографічної політики, яка має стати пріоритетом в управлінні держави та основою для стратегії повоєнної відбудови. Пріоритетом має стати не лише відновлення кількості населення, але й покращення його якості життя, здоров'я та добробуту.

Кваліфікаційна робота магістра містить 78 сторінок, 15 рисунків, 2 таблиці, список використаних джерел із 62 найменувань.

Ключові слова: демографічна політика, управління демографічною безпекою, міграційні потоки, інструменти державного управління, ефективність державної політики.

ANNOTATION

Voznyi Vitalii Yuriyovych: State management of demographic security of Ukraine in the conditions of increased migration processes

It has been investigated of the ensuring demographic security under the influence of increased migration in Ukraine, highlighting the key role of public administration in this process.

It has been used the method of systematization and generalization - when identifying existing scientific publications and developing theoretical foundations for the study of state management of demographic security of Ukraine; induction and deduction, comparison and systematization - when studying the essential characteristics and evolution of basic concepts on the topic of the work; analysis and synthesis - to outline trends in migration processes in Ukraine and characterize the features of state management of demographic security of Ukraine; non-parametric statistics - to assess the impact of increased migration processes on the development of components of the state policy of ensuring demographic security.

It was revealed the essence of migration and its impact on the country's demographic security; theoretical aspects of demographic security management are clarified; the state and problems of ensuring demographic security in Ukraine are assessed; the features of using state management tools to ensure demographic security were clarified; the effectiveness of the state policy to ensure demographic security was assessed; strategic priorities in managing the demographic security of Ukraine in the context of growing migration flows were identified; the advantages of using foreign practice to increase the efficiency of state management in ensuring demographic security in Ukraine were identified.

It has been concluded that the strategic priorities in managing the demographic security of Ukraine in the context of growing migration flows are determined by the Strategy until 2040 and the need for its implementation with close cooperation of all levels of government, the scientific community and the public, as well as the effective use of international support and relevant experience of other states.

The results can be used for the development of proposals for the formation of a new demographic policy, which should become a priority in state management and the basis for the post-war reconstruction strategy. The priority should be not only the restoration of the population, but also improving its quality of life, health and well-being.

The master's thesis contains 78 pages, 15 drawings, 2 tables, a list of used sources from 62 names.

Keywords: demographic policy, demographic security management, migration flows, public administration tools, public policy effectiveness.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ	9
1.1. Сутність міграції та її вплив на демографічну безпеку країни	9
1.2. Теоретичні аспекти управління демографічною безпекою	14
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІГРАЦІЇ	24
2.1. Стан та проблеми забезпечення демографічної безпеки в Україні..	24
2.2. Використання інструментів державного управління для забезпеченням демографічної безпеки	32
2.3. Практика оцінювання ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки	40
Висновки до розділу 2.....	50
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	52
3.1. Стратегічні пріоритети в управлінні демографічною безпекою України в умовах зростання міграційних потоків	52
3.2. Використання зарубіжної практики підвищення ефективності державного управління забезпеченням демографічної безпеки в Україні	57
Висновки до розділу 3	67
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні виклики та загрози, що постали перед Україною в умовах воєнного стану, значно впливають на демографічну ситуацію, яка, у свою чергу, є визначальним чинником економічної безпеки держави. Масова міграція, зменшення чисельності працездатного населення, зростання рівня смертності та погіршення якості життя створюють критичні передумови для послаблення економічного потенціалу країни. У таких умовах демографічні процеси виходять за межі суто соціальної проблематики, стаючи одним із ключових аспектів забезпечення національної безпеки.

Ситуація в Україні з 2024 року є наочним прикладом, коли вторгнення призвело до масових внутрішніх переміщень та транскордонних міграцій, викликаючи стурбованість щодо довгострокової демографічної стабільності країни. Вплив війни на народжуваність може бути значним. Невизначеність та нестабільність призводять до зниження народжуваності, оскільки люди з меншою ймовірністю створюють або розширюють сім'ї у несприятливих умовах. Демографічна структура перекошується, оскільки молоді, працездатні люди з більшою ймовірністю мігрують, залишаючи після себе населення з вищою часткою людей похилого віку та дітей, що може посилити коефіцієнт залежності.

Все це й багато іншого що відбулося внаслідок повномасштабного вторгнення країни-агресора, викликає нові випробування для системи державного управління в Україні. Відтак, суттєво актуалізує проблему державного управління демографічною безпекою України в умовах посилення міграційних процесів

Питання, розглянуте в дослідженні, вивчали М. Білоус, І. Бойчук, С. Біляцький, О. Бойко, В. Геєць, Н. Гончар, Х. Дорошенко, О. Гребенькова, Р. Хвалібота, Л. Петренко, А. Пучкова, П. Тимошенко, Б. Радченко, В. Ярмоленко та інші вчені.

Метою магістерської роботи є характеристика особливостей забезпечення демографічної безпеки під впливом посиленої міграції в Україні з виокремленням ключової ролі державного управління у цьому процесі.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- розкрити сутність міграції та її вплив на демографічну безпеку країни;
- виявити теоретичні аспекти управління демографічною безпекою;
- оцінити стан та проблеми забезпечення демографічної безпеки в Україні;
- з'ясувати особливості використання інструментів державного управління для забезпечення демографічної безпеки;
- оцінити ефективність державної політики забезпечення демографічної безпеки;
- виявити стратегічні пріоритети в управлінні демографічною безпекою України в умовах зростання міграційних потоків;
- виявити переваги використання зарубіжної практики підвищення ефективності державного управління забезпеченням демографічної безпеки в Україні.

Об'єктом дослідження є процес державного управління демографічною безпекою України в умовах зростання міграційних процесів.

Предметом дослідження є теоретичні основи державного управління демографічною безпекою України та практичні напрацювання щодо вирішення цієї проблеми в умовах посилення міграційних процесів

Методами дослідження є: систематизації та узагальнення – при виявленні наявних наукових публікацій та розробок теоретичних основ дослідження державного управління демографічною безпекою України; індукції та дедукції, порівняння і систематизації – при дослідженні сутнісних характеристик та еволюції базових понять за темою роботи; аналізу та синтезу – для окреслення тенденцій у міграційних процесах України та характеристики особливостей державного управління демографічною безпекою України; непараметричні статистичні – для оцінювання впливу посилення міграційних процесів на вироблення складових державної політики забезпечення демографічної безпеки.

Практична значущість результатів дослідження полягає у розробці пропозицій щодо формування нової демографічної політики, яка має стати

пріоритетом в управлінні держави та основою для стратегії повоєнної відбудови. Пріоритетом має стати не лише відновлення кількості населення, але й покращення його якості життя, здоров'я та добробуту.

Апробація. Апробація результатів наукового дослідження здійснювалася у рамках участі в роботі:

Міжнародної науково-практичної конференції магістрантів «Інноваційні пріоритети у розвитку економіки та менеджменту», БНАУ, 29 жовтня 2025 року, м. Б. Церква.

Результати досліджень опубліковані у збірниках матеріалів конференції.

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг становить 78 сторінок. Список використаних джерел налічує 62 найменування. Робота ілюстрована 15 рисунками, 2 таблицями.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ

1.1. Сутність міграції та її вплив на демографічну безпеку країни

В Україні демографічна ситуація залишається складною, що зумовлено низькою народжуваністю, високим рівнем смертності, міграційними процесами та наслідками повномасштабної війни. Міграція як наукова категорія має в собі глибокі соціальні, економічні та культурні аспекти, які визначають особливості та причини пересування груп людей між різними географічними регіонами. Дослідження поняття «міграція» набуває особливої актуальності, враховуючи її значний вплив на демографічну структуру та економічний розвиток як окремих країн, так і світового співтовариства.

На думку ряду зарубіжних дослідників міграційних процесів, це поняття варто трактувати як процес переміщення певної частини населення в межах національних кордонів країни чи за її межі. В структуру сучасної наукової категорії міграції автор залучив різні типи переміщень, які характеризуються різною тривалістю, складом та обсягом міграційних груп і причин їх переміщення. Визначення, яке надав цей автор, є всеохоплюючим та характеризує базові характеристики міграції. Але водночас, таке узагальнення та широта охоплення не дає можливість зрозуміти диференціювання різних типів міграції, що є особливо важливе для формування заходів їх управління чи оптимізації [1, с. 13],

Водночас, існує думка, що поняття «міграція» доцільно розуміти як процес переміщення людей між населеними пунктами, регіонами чи країнами, що може бути спровоковане економічними, політичними, етнічними чи релігійними причинами, і врешті призводить до зміни місця проживання людей на різні часові періоди. Хоча визначення детально описує чинники міграції, воно не зазначає наслідків міграції як для окремого індивіда, так і для суспільства [2, с. 73],

Дещо іншої думки притримується С. Пугач [3, с. 13], визначаючи поняття «міграція» як стихійні чи відносно керовані переміщення людей та зміни їх місця проживання на постійній чи тимчасовій основі. При цьому автор зазначає, що ці переміщення зумовлені низкою факторів та в подальшому призводять до перерозподілу населення і трудових ресурсів. Вважаємо, що таке визначення не окреслює, що міграція може охоплювати переміщення людей як у межах країни, так і за її межами.

З огляду на сутність міграції, як процес переміщення людей з одного місця в інше, що може бути спричинений різними факторами, економічного, соціального, політичного та екологічного характеру. За своїм змістом міграція означає пошук кращих умов життя та безпеки, більших можливостей для роботи, а також освітніх, медичних та культурних можливостей.

Підтримуємо думку, що поняття «міграція» доцільно трактувати як процес переміщення індивіда чи груп людей у межах національних кордонів країни чи за її межі, що може бути зумовлено комбінацією економічних, політичних, військових, релігійних та інших причин, з метою тимчасової чи постійної зміни місця проживання. Посилена міграція може становити серйозні виклики для національної безпеки країни. Передусім одним із основних ризиків є складність контролю за переміщенням осіб через національні кордони. Коли кількість мігрантів зростає швидко, це може перевантажити прикордонні служби та імміграційні системи, що зменшує ефективність перевірок та збільшує ризики проникнення на територію країни осіб з недоброзичливими намірами. Без належних ресурсів та програм інтеграції, велика кількість мігрантів може призвести до соціальної ізоляції та створення закритих громад, де можуть розвиватися радикальні ідеї. Це не лише сприяє виникненню міжетнічних напружень, але й може створювати умови для вербування терористичними організаціями [4].

Значне збільшення населення через посилену міграцію може перевантажити освітні, медичні, житлові та транспортні системи, що в підсумку впливає на загальну стабільність і безпеку країни. Ці навантаження можуть викликати невдоволення серед місцевого населення, підвищуючи

ризик соціальних протестів та навіть заворушень. Великий приплив мігрантів може ускладнити завдання правоохоронних органів у підтриманні закону і порядку, особливо якщо серед мігрантів знаходяться особи, що зловживають правами або порушують закон. Збільшення кримінальної активності, таке як торгівля людьми, контрабанда, наркоторгівля, може додатково навантажити систему правосуддя і підірвати загальну безпеку. Як бачимо, посилена міграція більш тісно пов'язана саме із питанням забезпечення безпеки на різних рівнях.

У контексті дослідження міграції та її впливу на демографічну ситуацію в країні, важливо зрозуміти й саме поняття демографічної безпеки. Перш за все, варто зазначити, що саме демографічна безпека відіграє вкрай важливу й критичну роль у контексті забезпечення національної безпеки держави. Зі самого початку свого існування людство надавало особливу увагу питанням безпеки. Створення і розвиток держави як політичної структури демонструє, що недостатня ефективність управлінсько-правової роботи урядових структур у протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам викликає у громадян відчуття страху та невпевненості, а також підриває довіру населення до влади, що може призвести до серйозних збитків. При цьому саме через складові національної безпеки і досягається протидія цим та іншим загрозам. Демографічна безпека є основою стабільності будь-якої країни, оскільки вона впливає на всі сфери життя: від робочої сили до соціального забезпечення та обороноздатності. Стійкий склад населення забезпечує економічне зростання, соціальний прогрес та здатність країни адаптуватися до змін, забезпечуючи у такий спосіб демографічну безпеку України як складову загальної національної безпеки (рис. 1.1) [5].

При цьому, згадуючи як національну безпеку, так і демографічну як її одну зі складових, варто чітко усвідомити, що таке «безпека» взагалі.

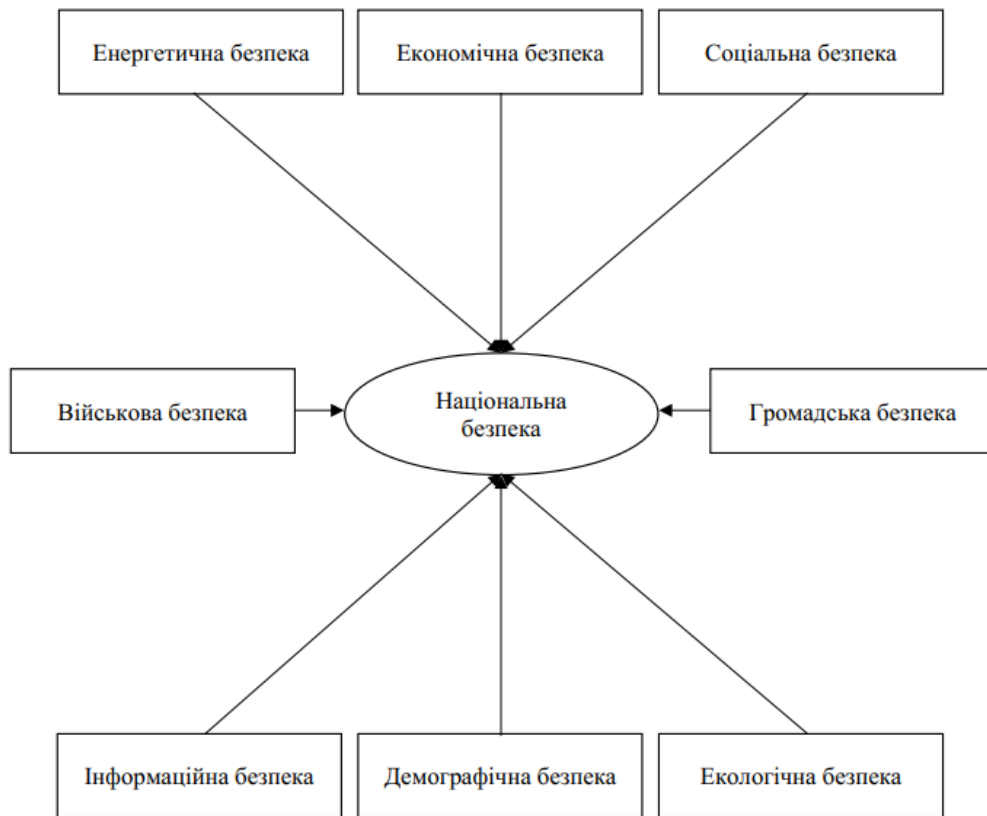

Рис. 1.1. Демографічна безпека як складова національної безпеки держави

Досліджуючи поняття «безпека», А. Баланда [6, с. 26] визначає його як стан чи міру захисту суб'єкта від впливу різного роду загроз, можливості завдання йому шкоди, збитків чи іншого виду негативного впливу. На нашу думку, таке визначення є неповним, оскільки не враховує такий важливий аспект сучасного процесу забезпечення безпеки, як превентивні заходи та стратегії, які спрямовані на попередження виникнення потенційних загроз та небезпек. Водночас, на думку В. Циганова [7, с. 32] поняття «безпека» трактується як усвідомлена діяльність людей, суспільства, держави та міжнародної спільноти в контексті виявлення, нівелювання, мінімізації чи превенції різних видів загроз щодо матеріальних та духовних цінностей, а також факторів, які можуть негативно вплинути на прогресивний розвиток. Це визначення деталізує різні аспекти забезпечення безпеки, але в той же час його вагомим недоліком є відсутність згадування механізмів при цьому.

Як певну властивість об'єкта, поняття «безпека» трактує О. Ляшенко [8, с. 25], визначаючи, що ця характеристика дає можливість останньому не допускати фактів чи ситуацій, що можуть становити для нього реальну чи потенційну небезпеку, а також як загрозу його матеріальним та духовним цінностям. На нашу думку, таке визначення не можна вважати повним, оскільки воно не має при цьому жодних згадувань про шляхи та підходи до забезпечення безпеки.

Відтак у підсумку, вважаємо, що поняття «безпека» варто трактувати як динамічний процес, який завдяки безпековим механізмам уможливорює виявлення, мінімізацію, усунення, адаптацію чи превенцію реально існуючих або ж потенційних загроз, які можуть негативно вплинути на матеріальні, соціальні, економічні та духовні цінності будь-якої соціально-економічної системи.

Демографічну безпеку науковці та практики трактують і визначають по-різному. Відтак, єдиної думки як такої немає. До прикладу, О. Перебейнос [9] вважає, що демографічна безпека пов'язана із забезпеченням захисту життя, репродукції населення, а також збереженням важливих демографічних структур, таких як віковий, статевий, етнічний і сімейний склад суспільства. Він підкреслює роль інституцій у підтриманні цих процесів. Але такого роду тлумачення вкрай сильно акцентує увагу виключно на структурі населення, не враховуючи міграцію та протидію загрозам.

На думку І. Цвігуа [10, с. 176], демографічну безпеку варто трактувати «як стан, в якому забезпечена охорона кількісного та етнічного складу населення від загроз, що можуть виникнути як ззовні, так і зсередини країни». Вихід за межі країни – це позитивне бачення в трактуванні поняття. Погоджуємося із думкою про протидію загрозам як найважливішого аспекту, що розкриває саму сутність безпеки. Подібної думки дотримується й О. Іванісов [11, с. 34], що характеризує демографічну безпеку як стійкість демографічних процесів, які достатні для репродукції населення, мінімізації впливу зовнішніх чинників та задоволення потреб країни в людських ресурсах для реалізації її геополітичних амбіцій. І. Рой [12, с. 105] розширює поняття

демографічної безпеки, включаючи до неї захист населення від зовнішніх і внутрішніх загроз, які можуть призвести до зменшення чисельності, погіршення здоров'я, деградації генофонду, зміни етнічного складу та міграційної активності. Погоджуємося із тим, що для демографічної безпеки важливими є особливості змін міграційної активності як такої. Відтак, підтримаємо думку, що доцільно трактувати демографічну безпеку як одну із найбільш вагомих складових національної безпеки, яка являє собою такий стан захищеності й збалансованості складу й руху населення, за якого уможлиблюється безпековий розвиток держави, суспільства та ринку праці за будь-яких змін динамічності зовнішнього середовища.

1.2. Теоретичні аспекти управління демографічною безпекою

Демографічна безпека відноситься до стабільності та стійкості динаміки населення, які забезпечують виживання та розвиток країни чи регіону. Вона охоплює такі фактори, як народжуваність, смертність, вікова структура та міграційні моделі. Під час кризи, наприклад, повномасштабної війни ці елементи істотно порушуються, і міграція відіграє вирішальну роль. Ситуація в Україні з 2024 року є наочним прикладом, де вторгнення призвело до масових внутрішніх переміщень та транскордонних міграцій, викликаючи стурбованість щодо довгострокової демографічної стабільності країни [13]. При цьому, війна викликає масштабні міграції, переважно через необхідність залишати зони активних бойових дій. В Україні це означає, що мільйони людей шукають безпеки або у безпечніших частинах країни, або за кордоном. Такі міграції демографічно навантажують як вихідні, і приймаючі райони. Вихідні регіони відчують раптове скорочення населення, часто втрачаючи значну частину робочої сили поряд зі зрушеннями у віковому та гендерному розподілі, тоді як райони, що приймають, стикаються з раптовим зростанням населення.

Демографічна безпека це стан стабільності та передбачуваності в динаміці населення країни, гарантуючи, що демографічні зміни не порушать її соціальні, економічні та політичні системи. Вона охоплює такі аспекти, як

вікова структура, народжуваність і смертність, а також міграційні моделі як імміграцію, так і еміграцію. Демографічна безпека країни має вирішальне значення, оскільки вона безпосередньо впливає на національне планування, розподіл ресурсів, склад робочої сили та навіть можливості національної оборони [14; 15; 16].

Ключовим аспектом управління демографічною безпекою є формування безпечних умов для демографічних процесів, а з огляду на це, основним об'єктом у цьому контексті виступають саме демографічні процеси в країні. Водночас державна політика демографічною безпекою є процесом, який вимагає формування та реалізації комплексного підходу.

На думку С. Іваницької та Т. Галайди [17, с. 17], сучасні демографічні процеси охоплюють такі елементи, як відтворення населення та зміну поколінь. Ці процеси включають в себе динаміку в рівнях народжуваності, смертності та статево-віковому складі населення. Авторки також зазначають, що важливим елементом демографічних процесів є міграція та інші аспекти, що зумовлюють зміну структури суспільства. Це визначення охоплює ключові аспекти демографії, але водночас, практично відсутні згадки про вплив демографічних процесів на соціально-економічний розвиток суспільства, питання безпеки тощо. О. Кустовська [18, с. 56], вважає, що демографічні процеси представляють собою демографічні події, кожна з яких обмежена по часу, а їхня сукупна реалізація зумовлює масові процеси зміни демографічного складу населення в досліджуваній країні чи регіоні. На нашу думку, це визначення не можна вважати повним, оскільки воно не має чіткої конкретики в контексті визначення ключових видів тих чи інших демографічних подій. Узагальнюючи, вважаємо, що під демографічними процесами, як об'єктом державної політики, варто розуміти сукупність подій, що відбуваються із населенням, які безпосередньо впливають на рівень демографічної безпеки: народжуваність, смертність, динаміка шлюбів і розлучень, міграційний рух.

Щодо основних суб'єктів управління демографічною безпекою, то, звичайно, ними є держава, яка уособлює в собі увесь набір засобів впливу на відтворення населення в потрібному для суспільства безпековому напрямку.

При цьому, як такого «універсального переліку» суб'єктів не може існувати. Для кожної країни він свій. Проте варто виокремити найбільш вагомих суб'єктів реалізації державної політики забезпечення демографічної безпеки в Україні сьогодні. До прикладу, Міністерство соціальної політики України [19] – головний орган влади, що відповідає за соціальний захист населення та реалізацію політики в сфері демографії. Вони розробляють та координують виконання державних програм, спрямованих на підвищення народжуваності, зниження смертності, підтримку сімей з дітьми тощо. Міністерство охорони здоров'я України [20] – важливий учасник у поліпшенні демографічних показників за допомогою покращення здоров'я, програми планування сім'ї та материнського здоров'я тощо.

Також варто врахувати й Державну службу статистики України [21], оскільки вона в контексті формування інформаційного підґрунтя забезпечує збір та аналіз даних, що використовуються для моніторингу та оцінки ефективності демографічної безпеки.

Доцільно врахувати зовнішніх суб'єктів, які мають вплив на зміни в забезпеченні демографічної безпеки України. До прикладу, Світовий банк фінансує та реалізує проекти в Україні, які можуть включати поліпшення охорони здоров'я, освіти, і соціального захисту, що опосередковано впливає на демографічні показники (рис. 1.2) [5].

Варто зазначити, що діяльність суб'єктів реалізації державної політики напряму залежить від сфери, в якій вони діють. Відтак, у контексті забезпечення демографічної безпеки важливо конкретизувати їх завдання із врахуванням посиленої міграції в Україні:

- відстеження змін в демографічних процесах із встановленням відповідностей нормам й національній стратегії безпекового розвитку;
- оцінювання міграційних процесів і змін за рахунок наявних державно-управлінських можливостей;
- захист демографічного потенціалу держави від різного роду загроз;
- організація виконання законодавчих актів у сфері забезпечення національної безпеки;

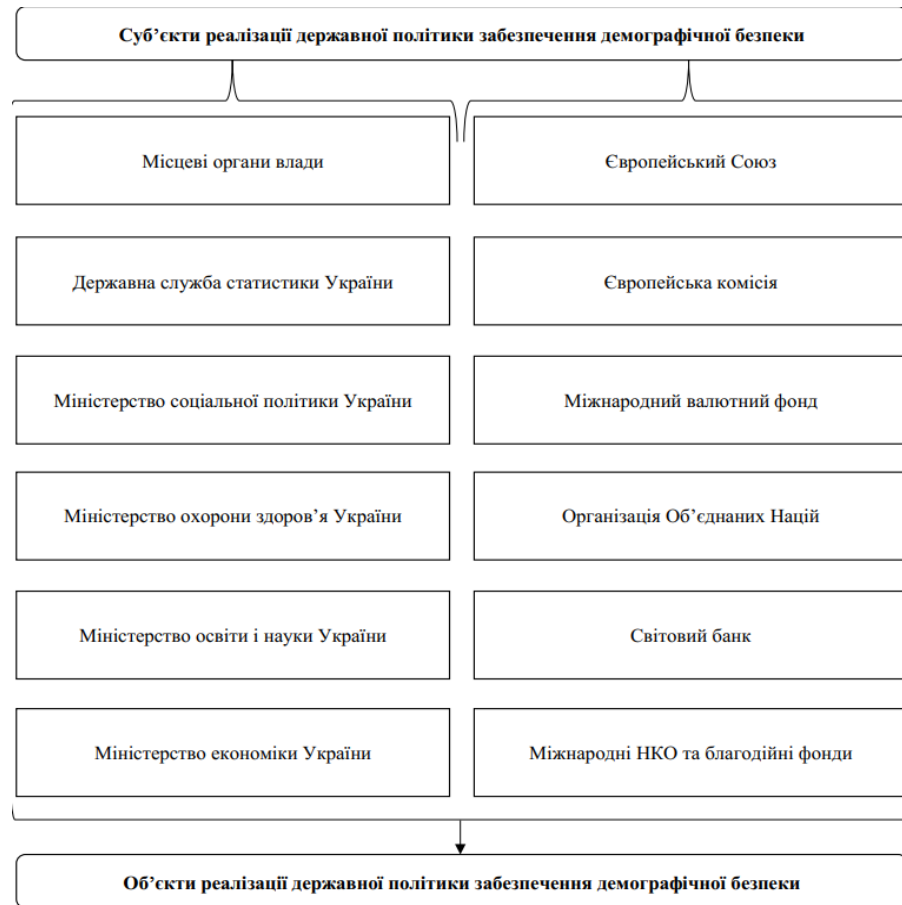

Рис. 1.2. Суб'єкти реалізації державної політики забезпечення демографічної безпеки

- формування належного нормативно-правового забезпечення демографічної безпеки;
- створення правової бази для уможливлення збалансування демографічних й міграційних процесів;
- здійснення впливу на організацію спільної праці суспільства, соціальних колективів та інших організацій, з метою забезпечення демографічної безпеки;
- забезпечення добробуту громадян та інших соціально-економічних систем в умовах посиленої міграції;
- постійний управлінський вплив на суспільні відносини, що охоплюють зміни в демографічних й міграційних процесах;
- уможливлення постійної роботи усієї ієрархічної структури системи державного управління [5].

Міграційні процеси відіграють вирішальну роль у впливі на демографічну безпеку. Коли країна зазнає значного рівня імміграції, це може призвести до швидких змін у чисельності та складі населення. Це може бути корисно, якщо іммігранти добре інтегруються і роблять внесок в економіку, але також може створювати проблеми, якщо рівень імміграції перевантажує державні служби, створює конкуренцію за робочі місця або призводить до соціальної напруги [22; 23; 24]. І навпаки, високі показники еміграції, особливо молодих, кваліфікованих людей (часто звані «витік мізків»), можуть призвести до нестачі робочої сили, перекосу у віковому розподілі та ослаблення економічної бази. Для ілюстрації розглянемо країну зі старіючим населенням та низьким рівнем народжуваності. Якщо така країна не компенсує це адекватним рівнем кваліфікованої імміграції, вона може зіткнутися з нестачею робочої сили, що може задушити економічне зростання та навантажити пенсійні системи. З іншого боку, якщо та сама країна відчуває некерований, високий приплив іммігрантів, вона може зіткнутися з проблемами інтеграції, соціальної згуртованості та перевантаженої інфраструктури [25; 26; 27]. Таким чином, управління міграцією має важливе значення для підтримки демографічної безпеки шляхом урівноваження цієї динаміки для забезпечення стабільної, стійкої демографічної структури, що сприяє національній безпеці та процвітанню (рис.1.3) [13].

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року спровокувало одну з найбільших криз переміщення в новітній історії. Війна змусила мільйони українців залишити свої будинки або в безпечніші райони в межах України, або в сусідні країни та за їх межами. Ця міграція була значною мірою обумовлена безпосередньою небезпекою воєнних дій, руйнуванням будинків та інфраструктури, а також всеосяжною потребою в особистій та сімейній безпеці. Організація Об'єднаних Націй повідомила, що протягом кількох місяців після вторгнення понад 8 мільйонів українців стали внутрішньо переміщеними особами, а ще кілька мільйонів шукали притулку за кордоном.

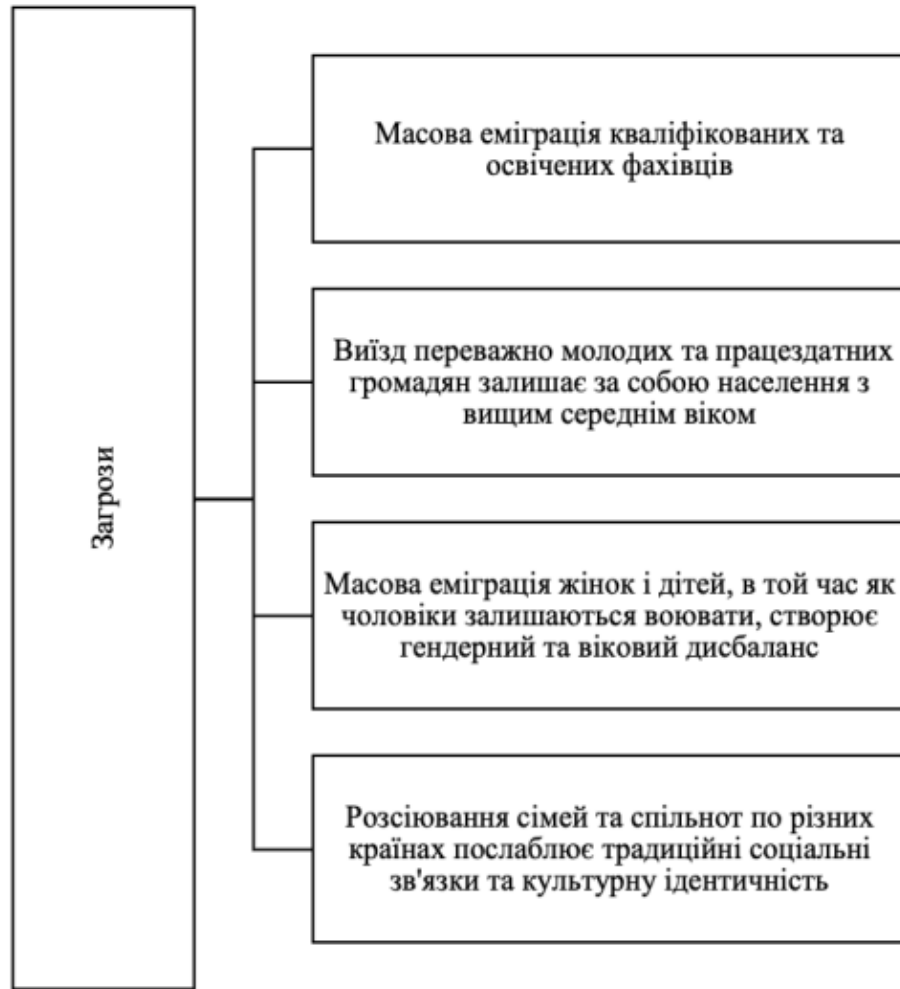

Рис. 1.3. Сучасні загрози демографічній безпеці України

Країни, що межують з Україною, — Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія та Молдова — були першими, хто прийняв ці хвилі біженців. Зокрема, Польща зіткнулася зі значною притокою, при цьому уряд та місцеві громади мобілізувалися для надання притулку, продовольства, медичної допомоги та юридичної допомоги біженцям. Європейський Союз відреагував, активувавши Директиву про тимчасовий захист, яка надала українським біженцям негайне право на перебування, роботу та доступ до соціальних послуг у всіх державах-членах ЄС [28]. Це було історичне рішення, що відображало масштаб міграційної кризи та сприяло скоординованій відповіді на всьому континенті [13].

За межами Європи інші країни також відчинили свої двері для українських біженців. Сполучені Штати, Канада та різні інші країни запропонували спеціальні імміграційні процеси для розміщення тих, хто втік

від війни. Ця глобальна діаспора українців не лише змінила демографічні моделі у багатьох регіонах, а й порушила питання щодо довгострокової інтеграції та майбутнього повернення цих людей в Україну. Оскільки війна триває, міграційні рухи, які він викликає, є суворим нагадуванням про те, як геополітична нестабільність може призвести до значних і швидких демографічних змін, підкреслюючи глибокий вплив міжнародних конфліктів на глобальні міграційні тенденції.

Міграція після вторгненням РФ в Україну, мала критично-кризові наслідки для демографічної безпеки України. Виїзд мільйонів українців, переважно жінок, дітей та людей похилого віку, у той час як багато чоловіків залишилися через заклик або участь в обороні, призвів до різкого демографічного дисбалансу. Цей гендерний та віковий перекіс може мати довгострокові наслідки для соціальної структури країни, потенційно призводячи до зниження народжуваності та прискореного старіння населення. Такі зміни підривають оновлення та зростання робочої сили, необхідні для економічного відновлення та розвитку. З економічної точки зору відтік людей працездатного віку, включаючи багатьох високоосвічених та кваліфікованих фахівців, є значною проблемою для економічної стійкості та потенціалу зростання України. Цей ефект «відпливу мозку» може виснажити людський капітал країни, що має вирішальне значення як для відновлення після війни так і для майбутніх інновацій та підвищення продуктивності (рис. 1.4) [13].

Розсіювання сімей по різних країнах може послабити традиційні соціальні структури та суспільне життя, які життєво важливі для культурної та соціальної ідентичності нації. Більше того, психологічний вплив переміщення, втрати та адаптації до нових умов може призвести до довгострокових соціальних проблем. Для України відновлення демографічної безпеки включатиме не лише фізичну реконструкцію, а й відновлення цих соціальних зв'язків та забезпечення психологічного благополуччя та інтеграції тих, хто повертається та тих, хто залишається за кордоном.

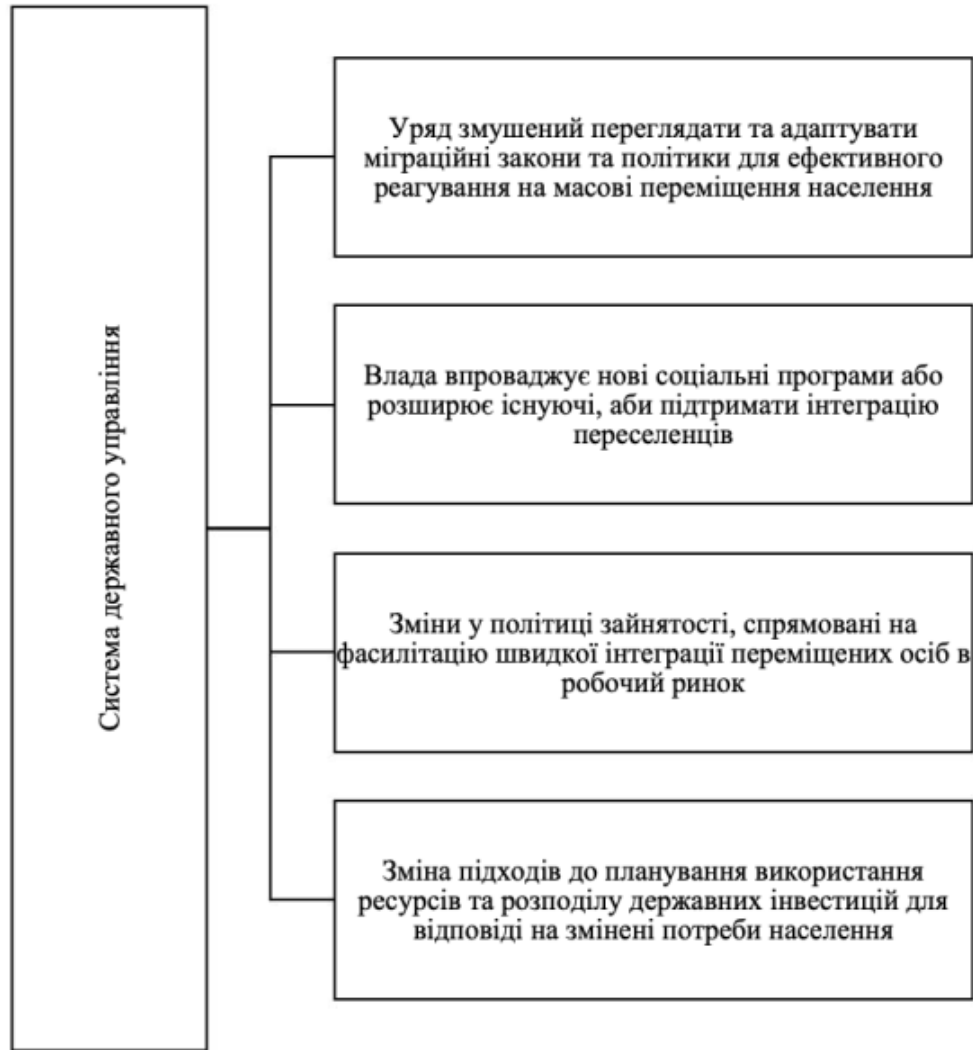

Рис. 1.4. Система державного управління в умовах посиленої міграції в Україні

Підсумовуючи зазначимо, що демографічні зрушення через міграцію мають довгострокові соціально-економічні наслідки. Для України втрата значної частини продуктивної робочої сили може перешкодити економічному відновленню після війни. Райони, які приймають мігрантів, можуть зіткнутися з такими проблемами, як перевантаженість державних служб, брак житла і конкуренція, що зростає, за робочі місця, що може призвести до соціальної напруженості та економічної нерівності. Забезпечення демографічної безпеки у такі неспокійні часи потребує стратегічного планування та політичних втручань. Україні та міжнародним організаціям необхідно зосередитися на політиці інтеграції біженців та переміщених осіб, яка враховує потреби ринку праці, соціальну інтеграцію та надання основних послуг. Крім того, політика,

спрямована на заохочення повернення мігрантів після війни та відновлення демографічної структури, має життєво важливе значення для довгострокової стабільності.

Слід розуміти, що державне управління демографічною безпекою — це забезпечення збалансованого, стабільного та стійкого зростання населення, яке може підтримувати та стимулювати майбутнє процвітання країни. Таким чином, розуміння та пом'якшення наслідків міграції під час та після криз має вирішальне значення для підтримки не лише демографічної, а й загальної національної безпеки.

Висновки до розділу 1

1. Досліджено поняття «міграція», яке трактуємо як процес переміщення індивіда чи груп людей у межах національних кордонів країни чи за її межі, що може бути зумовлено комбінацією економічних, політичних, військових, релігійних та інших причин, з метою тимчасової чи постійної зміни місця проживання. Посилена міграція може становити серйозні виклики для національної безпеки країни.

2. Подано трактування демографічної безпеки як однієї із найбільш вагомих складових національної безпеки, яка являє собою такий стан захищеності й збалансованості складу й руху населення, за якого уможливорюється безпековий розвиток держави, суспільства та ринку праці за будь-яких змін динамічності зовнішнього середовища.

3. Зроблено висновок, що демографічні зрушення через міграцію мають довгострокові соціально-економічні наслідки. Для України втрата значної частини продуктивної робочої сили може перешкодити економічному відновленню після війни. Райони, які приймають мігрантів, можуть зіткнутися з такими проблемами, як перевантаженість державних служб, брак житла і конкуренція, що зросла, за робочі місця, що може призвести до соціальної напруженості та економічної нерівності. Забезпечення демографічної безпеки у такі неспокійні часи потребує стратегічного планування та політичних втручань. Україні та міжнародним організаціям необхідно зосередитися на політиці інтеграції біженців та переміщених осіб, яка враховує потреби ринку праці, соціальну інтеграцію та надання основних послуг. Крім того, політика, спрямована на заохочення повернення мігрантів після війни та відновлення демографічної структури, має життєво важливе значення для довгострокової стабільності.

Відмічено, що державне управління демографічною безпекою — це забезпечення збалансованого, стабільного та стійкого зростання населення, яке може підтримувати та стимулювати майбутнє процвітання країни, а пом'якшення наслідків міграції під час та після криз має вирішальне значення для підтримки не лише демографічної, а й загальної національної безпеки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІГРАЦІЇ

2.1. Стан та проблеми забезпечення демографічної безпеки в Україні

Ще до початку повномасштабного вторгнення рф Україна перебувала у стані затяжної демографічної кризи. З 1991 по 2021 рік чисельність населення скоротилася з понад 52 млн до приблизно 41 млн осіб, що свідчить про системну депопуляцію [29]. Основними причинами стали поєднання низької народжуваності, високої смертності, масштабної еміграції та старіння населення. Повномасштабна війна лише загострила ці процеси, спричинивши нову хвилю втрат, зумовлених прямими бойовими діями, масовим переміщенням населення, погіршенням доступу до медичних послуг та психологічним виснаженням. У цих умовах збереження та відновлення демографічного потенціалу стає критично важливим завданням державної політики та наукових досліджень. Від ефективності демографічної відповіді значною мірою залежить не лише соціальна стабільність, а й економічне майбутнє України, її здатність до відновлення, модернізації та розвитку в повоєнний період [30].

Станом на 2021 рік, ще до початку повномасштабної війни, демографічна ситуація в Україні вже була критичною. Країна тривалий час перебувала у фазі системної депопуляції, що супроводжувалася зниженням народжуваності, високою смертністю, масштабною еміграцією та старінням населення. За даними Державної служби статистики, з моменту набуття незалежності у 1991 році чисельність населення скоротилася з понад 52 млн осіб до приблизно 41 млн у 2021 році [29]. Таке скорочення було зумовлене кількома взаємопов'язаними чинниками.

Ключовим викликом стало стійке скорочення населення, коли кількість смертей стабільно перевищувала кількість народжень, а міграційне сальдо

залишалося від'ємним. Якщо на початку 2000-х років щорічні втрати сягали понад 350 тис. осіб, то у другій половині 2010-х темпи депопуляції знову зросли до 250 тис. і більше. У 2020 році Україна займала одне з перших місць серед європейських країн за інтенсивністю природного скорочення населення, понад 8% [31].

Наднизький рівень народжуваності був основною причиною такого становища. У 2021 році сумарний коефіцієнт народжуваності становив близько 1,2 дитини на одну жінку, що суттєво нижче рівня простого відтворення поколінь [32]. Упродовж 2013-2021 років спостерігалася тенденція до зниження народжуваності, зумовлена погіршенням економічної ситуації, соціальною невизначеністю, трансформацією шлюбно-сімейної поведінки. Поширеним стало відкладання народження дитини до досягнення фінансової стабільності, здобуття освіти, вирішення житлового питання. У результаті цього життєві цикли зміщувалися, що у поєднанні з несприятливим економічним середовищем призводило до остаточного зменшення кількості народжених [31].

Поряд з низькою народжуваністю, демографічна криза посилювалася високим рівнем смертності, зокрема серед чоловіків працездатного віку. Хоча у 2008-2013 роках спостерігалось певне покращення показників, уже з 2014 року, з початком військових дій на сході України та економічною кризою, ситуація знову погіршилася. Середня очікувана тривалість життя у 2019 році становила лише 67,7 року для чоловіків та 77,3 року для жінок. Основними причинами смертності були хвороби системи кровообігу, новоутворення, зовнішні чинники та хвороби органів травлення. При цьому показник життєвості у 2020 році складав лише 475 народжених на 1000 смертей [31].

Крім того, можемо побачити, як пандемія COVID-19 та її наслідки вплинули на народжуваність в Україні, яка знизилася у 2021 році. Невдала державна політика вакцинації й суспільний страх дали свій негативний ефект. Щодо 2022 року, то різке зниження в показниках зумовлено не лише психологічною панікою народжувати в умовах війни, але й тим, що відсутні

дані по народжуваності від тих, хто залишив країну в період масової міграції (рис. 2.1) [5].

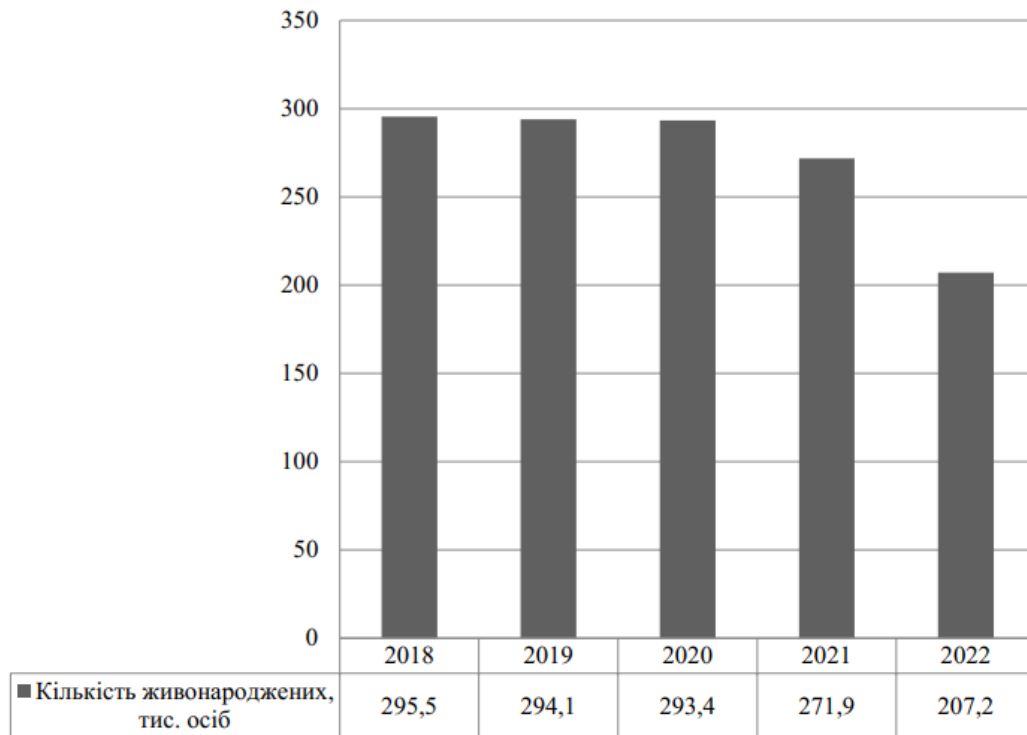

Рис. 2.1. Динаміка зміни в кількості народжених в Україні за період 2018–2022 років, тис. осіб [33]

Окремо варто розглянути смертність й кількість померлих. Звичайно, за нормальних умов, доцільно було включити показник смертності в Україні порівняно до народжуваності. Це би дозволило краще відобразити стан та зміни в динаміці природного приросту/скорочення населення України, який за своєю сутністю являє собою так званий плин народжуваності, смертності, природного приросту або скорочення населення, що є ключовим чинником утворення чисельності населення країни. Проте, в умовах воєнного стану нема доступу до офіційних даних щодо померлих на момент написання кваліфікаційної роботи, як неможливо отримати відомостей про кількість безвісти зниклих на війні. Варто зазначити, що багато випадків смертей можуть бути незареєстровані офіційно через хаос і розриви у зв'язках між регіонами. В таких обставинах не лише складно отримати точні дані про кількість померлих, але й неможливо точно оцінити втрати серед цивільного населення та військовослужбовців, що ще більше ускладнює здійснення

комплексної демографічної оцінки стану населення. Проте можна проаналізувати довоєнний період й час активного розвитку пандемії COVID-19.

Відтак, як можна побачити динаміка смертності в Україні у 2021 році після активної фази пандемії COVID-19 суттєво зросла. Однією із причин є неефективна державна політика у сфері вакцинації населення. Інформація про вакцинацію розділила людей на прихильників та противників. Усе це мало свій негативний вплив на демографічні показники. Складно говорити, наскільки ефективною могла би бути державна політика в цей період, проте один фактор залишається, а він також вплинув на динаміку змін показника – це загальне старіння населення. Україна, як і багато країн Європи, зіткнулася зі збільшенням частки літніх людей у структурі населення. Цей фактор існує й має суттєвий вплив на демографічну ситуацію в країні (рис. 2.2) [5].

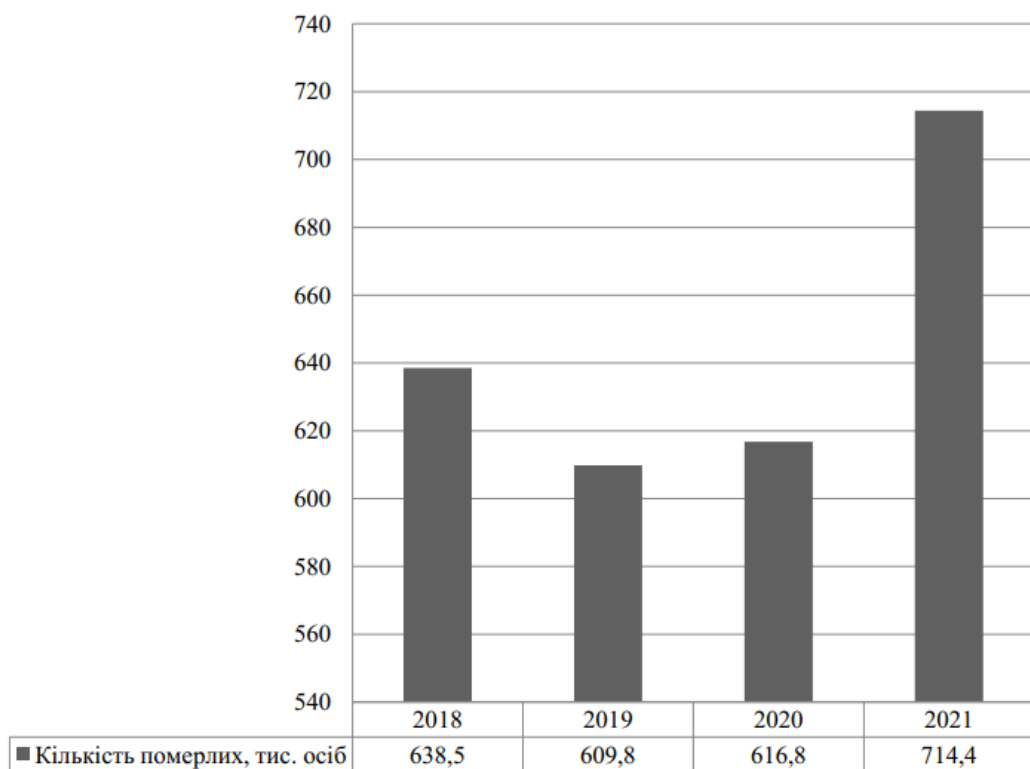

Рис. 2.2. Динаміка зміни в кількості померлих в Україні за період 2018–2022 років, тис. осіб [33]

Значущим викликом залишалось демографічне старіння населення. За шкалою ООН, старим населення вважається тоді, коли частка людей у віці

понад 65 років становить більше 7 % [34]. У передвоєнний період частка осіб віком 60+ перевищувала 22%, що створювало додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру [35].

Демографічне старіння супроводжувалося скороченням частки молоді, особливо в сільських територіях, і суттєвими регіональними диспропорціями. Міграційні процеси справляли критичний вплив на динаміку населення. Зовнішня трудова еміграція, яка посилилася після 2014 року, призвела до відтоку значної частини молодого і працездатного населення. За оцінками, за кордоном перебували до 3 млн українських трудових мігрантів, переважно у Польщі, Італії, Чехії [35]. Нерідко ці переміщення ставали постійними, з поступовим перевезенням родин, що посилювало ризики втрати людського капіталу. Водночас внутрішня міграція після 2014 року носила вимушений характер. Через збройний конфлікт і окупацію частини територій, що призвело до концентрації населення в західних і центральних регіонах.

Частка літніх людей стабільно зростає з кожним роком. Збільшення частки літніх людей у загальному складі населення є критичним фактором, який впливає на те, як вести державне управління в подальшому. При цьому, варто зауважити також, що суттєве зростання на більше ніж один процент у 2022 році, зумовлено ще тим, що в посиленій міграції здебільшого брала участь молодь або ті, хто віком до 65 років. Більшість старшого покоління віком понад 65 років залишилися. Проблему так званого «хто буде годувати пенсіонерів» не раз порушували в українському суспільстві через посилену міграцію молоді.

Звичайно, коли йдеться про демографічну ситуацію в Україні й питання смертності, проблеми відображаються і в середньому значенні тривалості життя українців. Звичайно, скорочення вкрай суттєві. Особливо для чоловіків, майже вдвічі. Це впливає на усі складові національної безпеки, в тому числі і демографічну. Такого роду скорочення тривалості життя українців стає справжнім викликом для курсу державної політики сьогодні, але і через 5–10 років це питання буде особливо гострим в контексті забезпечення демографічної безпеки (рис. 2.3) [5].

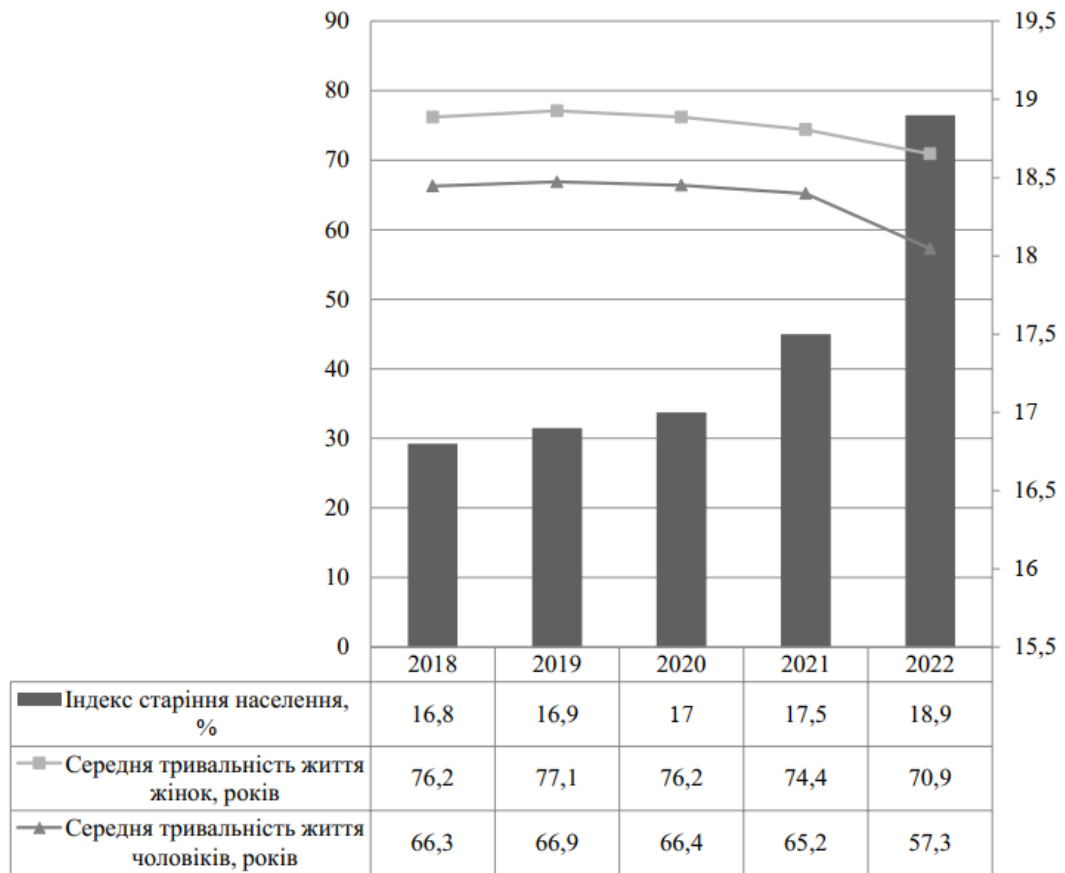

Рис. 2.3. Індекс старіння населення та середня тривалість життя за період 2018–2022 років [34]

Як видно із рис. 2.3, актуальним є питання гендерів й співвідношення статі в Україні. Це також важливий аспект у контексті забезпечення демографічної безпеки, оскільки незбалансоване співвідношення статей може призвести до соціальних та економічних проблем, таких як зниження народжуваності, збільшення конкуренції за партнерів, а також підвищене соціальне напруження. Однак це неминуче, оскільки масова мобілізація стосується в більшості саме чоловіків в Україні. Мобілізація збільшує соціальний та психологічний тиск на сім'ї, спричиняючи стрес та невизначеність у майбутньому.

Не менш важливими були трансформації у сфері шлюбно-сімейної поведінки. Збільшення віку вступу в шлюб, поширення незареєстрованих партнерств, зростання частки позашлюбних народжень, зменшення кількості багатодітних сімей. Усе це свідчило про глибокі соціокультурні зрушення. У містах переважали моделі дводітності, тоді як багатодітність залишалася

винятком. Частка однобатьківських сімей, особливо в малозабезпечених групах населення, зростала [36].

Таким чином, стан в Україні характеризувався системною демографічною кризою, що проявлялася в одночасному поєднанні низької народжуваності, високої смертності, старіння населення, масштабної еміграції та зміни шлюбно-сімейних установок. Комплекс цих проблем, за відсутності ефективної державної відповіді, сформував вкрай уразливе підґрунтя для подальших демографічних втрат, спричинених повномасштабною війною.

Повномасштабна збройна агресія лише загострила наявні тенденції, перетворивши демографічну кризу на справжній шок. Країна, що вже перебувала у стані депопуляції, зіткнулася з новим витком різкого скорочення чисельності населення, прискореним старінням та масштабною міграцією. Ці процеси суттєво трансформували структуру населення і створили нові виклики для державної політики.

Одним із найгостріших нині є питання наслідків війни, що спричинило різке скорочення чисельності населення. За оцінками ООН, на 2024 рік населення України становить близько 37,9 млн осіб, тоді як Інститут демографії та проблем якості життя НАН України наводить ще нижчу цифру – 35,8 млн. При цьому реальна чисельність наявного населення на підконтрольних територіях на початок 2023 року, за експертними оцінками, могла не перевищувати 32 млн. У порівнянні з довоєнним періодом (41,1 млн у 2021 році), загальні втрати демографічного потенціалу сягнули близько 10 млн осіб. Особливо помітним є зменшення на графіках 2015 року (втрата Криму та частини Донбасу) і 2022 року (початок повномасштабної війни) [32].

Найбільший внесок у втрату населення зробила масштабна міграція, як зовнішня, так і внутрішня. За даними УВКБ ООН, понад 6 млн українців були змушені залишити країну, з яких понад 4 млн отримали тимчасовий захист у країнах ЄС [32]. Частка жінок у структурі біженців становить понад 62%, дітей – близько 26% [37]. Водночас внутрішньо переміщеними особами (ВПО) стали понад 5 млн громадян, більшість з яких зосереджені у центральних і західних

регіонах країни. За даними Мінсоцполітики, станом на березень 2025 року офіційно обліковано понад 4,6 млн ВПО.

Наступним критичним фактором стало зростання смертності, пов'язане як з прямими наслідками бойових дій, так і з опосередкованими факторами, такими як обмеженням доступу до медичної допомоги, погіршенням умов життя, психологічним стресом. За даними ООН, станом на початок 2024 року зафіксовано понад 10 тис. загиблих серед цивільного населення, хоча реальні втрати можуть бути значно вищими [32]. Особливе занепокоєння викликає зростання смертності серед чоловіків працездатного віку. Крім того, тривалість життя в Україні, яка і до війни була однією з найнижчих у Європі, очікувано знизиться ще більше, що також посилить проблему старіння населення. Психологічні травми та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), поширені серед населення, також впливають на стан здоров'я та загальну смертність.

На тлі зростання смертності фіксується катастрофічне зниження народжуваності. Сумарний коефіцієнт народжуваності в 2023 році – становив 0,7 [32]. Це найнижчий показник за всю історію незалежної України. Співвідношення між кількістю померлих і народжених перевищило 3:1. В умовах нестабільності, масової еміграції та невизначеності майбутнього багато сімей відкладають рішення про народження дитини.

Такі зміни значно прискорили процес демографічного старіння. Частка осіб віком 65+ близько 22% - відповідає показникам найстаріших націй Європи. Молоді люди переважно становлять основну частку біженців та трудових мігрантів, тоді як особи старшого віку здебільшого залишаються в Україні. Це призводить до дисбалансу у віковій структурі та зростання навантаження на систему охорони здоров'я й соціального забезпечення.

Брак актуальних та повних даних ускладнює розробку ефективних стратегій відтворення людських ресурсів, оскільки урядовці та науковці не мають чіткої картини реального стану справ.

Таким чином, демографічна ситуація в Україні у 2022-2025 роках характеризується системним загостренням довоєнних кризових тенденцій.

Масова міграція, надсмертність та демографічне старіння створюють довгострокові ризики для відновлення країни. Формування нової демографічної політики має стати пріоритетом держави та основою для стратегії повоєнної відбудови.

Підсумовуючи зазначимо, що демографічна безпека України зустрілася зі значними викликами, які суттєво гальмують безпекову трансформацію демографічних процесів у країні. Це має прямий вплив на забезпечення національної безпеки й стає індикатором того, що сьогодні в умовах воєнного часу не все під контролем суб'єктів державного управління, а відтак, вимагає пошуку нового підходу до впровадження необхідних змін

2.2. Використання інструментів державного управління для забезпечення демографічної безпеки

Виходячи з проведеного вище аналізу виникає нагальна потреба в розробці належної державної політики для забезпечення демографічної безпеки, створення умов для працевлаштування та інтеграції переселенців, відновлення інфраструктури на звільнених територіях і підтримки народжуваності. Ігнорування зі сторони державного управління, буде призводити до дисбалансу у розподілі населення та скорочення кількості працездатного населення.

У нашому дослідженні державне управління забезпеченням демографічної безпеки ми розглядаємо і як набір інструментів впливу, і як потенціал для відновлення, збереження територіальної цілісності та суверенітету і подальшого цивілізаційного розвитку України. У такому розумінні це не просто сфера владного впливу, а сфера суспільних відносин, до яких повинні бути залучені держава, суспільство та територіальні громади, забезпечуючи різноманітність управлінських інструментів без розмивання відповідальності. Неможливо в умовах протистояння збройній агресії РФ перекладати відповідальність за неефективну міграційну політику з державних інституцій на інших учасників суспільних процесів та населення.

Відповідальність за якість життя населення у межах суспільного договору покладається на державу, відтак саме держава має створювати належні умови не лише для протидії внутрішнім, транскордонним та екстериторіальним міграційним процесам, а й для їх проактивного управління.

Важливою інституційною зміною стало створення Міністерства національної єдності України (Мінедності) шляхом перейменування та реструктуризації Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Місія Мінедності – формування й реалізація державної політики національної єдності та спільного розвитку; підтримка громадян України, які покинули місце проживання внаслідок збройного конфлікту та/або окупації; сприяння реалізації їхніх прав і створення умов для добровільного повернення або інтеграції за новим місцем проживання [38].

Постанова КМУ від 24.01.2025 № 113 визначила головним завданням забезпечення прав і інтересів осіб, які виїхали за кордон, та створення умов для їх добровільного повернення або інтеграції в Україні [39]. Таке інституційне рішення варто розглядати як механізм владно-управлінської реакції держави на зростання загроз, пов'язаних із міграційними процесами. Водночас, з огляду на публічні корупційні розслідування щодо керівництва Мінедності, постало питання низької ефективності цього механізму. В результаті цього 21.07.2025 року Кабінет Міністрів України своєю постановою ліквідував Міністерство національної єдності шляхом приєднання функцій до Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України.

З іншого боку поява відповідного державного органу викликана об'єктивним погіршенням міграційної ситуації в Україні, що саме пособі створює низку негативних наслідків за ланцюговою реакцією, таких як падіння народжуваності, спадання економічної активності населення пов'язане із його відтоком, втрата трудових ресурсів та інтелектуального людського капіталу.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну мало серйозні наслідки. Ця подія спричинила значну активізацію переселенців, біженців та внутрішньо переміщених осіб, що призвело до значного зростання міграційних потоків,

спрямованих з України до інших країн. Багато людей, стурбованих політичною нестабільністю та загрозою безпеки, вирішили шукати притулку та захисту за кордоном [40, с. 257–258].

Така ситуація знайшла підтвердження і в статистичній оцінці зовнішньої міграції за даними Державної прикордонної служби України та Державної служби статистики (рис. 2.4).

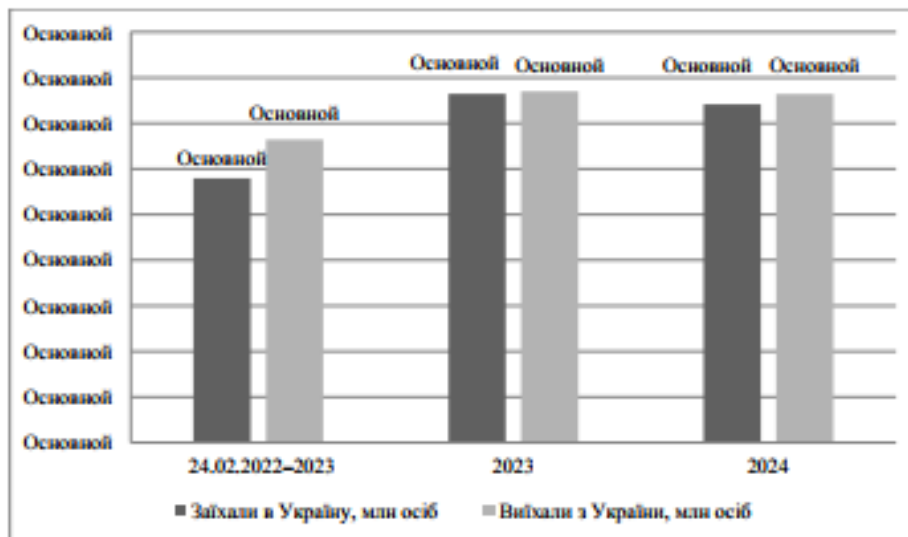

Рис. 2.4. Дані щодо перетину державного кордону громадянами України в 2023-2024 рр. [42]

Дані Державної прикордонної служби України (рис. 2.4) демонструють, що в Україні не відбувається тотальна безповоротна міграція – виїзд громадян. Так, кількість осіб, що перетинають державний кордон збільшилась у порівнянні із довоєнним періодом майже на 30 %, але міграційні процеси не мають кінцевого розриву відносин громадянства, однак недооцінювати негативні наслідки виїзду та постійного проживання українців у ЄС, що пов'язано із війною РФ проти України не можна. Деякі вчені прямо вказують, що міграційна криза, яка виникла внаслідок війни в Україні, ставить гостро питання забезпечення демографічної безпеки й вирішення проблеми повернення українських біженців додому для повоєнної відбудови України.

Реалістична оцінка тих, хто повернувся або планує повернутися, є важливою для розробки політики й заходів щодо відновлення інфраструктури та соціально-економічного розвитку. Уже зараз реакція держави на таку

ситуацію має охоплювати як превентивні правові механізми, так і ті, що дадуть змогу повернути осіб, які виїхали за кордон чи покинули своє місце проживання на тимчасово окупованій території, з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту чи тимчасової окупації частини території України [43, с. 28–29]. З такою оцінкою ситуації не можна не погодитись враховуючи розселення українців у країнах ЄС (рис. 2.5), що водночас створює економічні преференції приймаючим країнам.

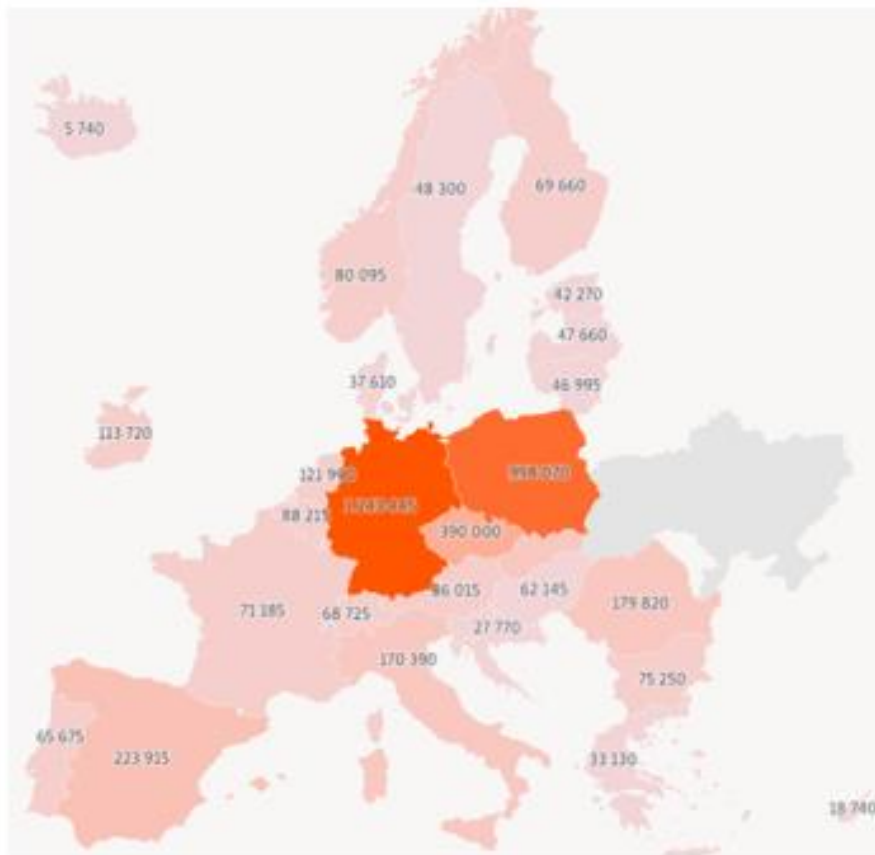

Рис. 2.5. Розподіл українських мігрантів після виїзду з України в наслідок вторгнення РФ в Україну [44]

Ці дані свідчать, що більшість українців компактно розселились в Німеччині, Польщі та Чехії (понад 2,6 млн вимушених мігрантів), що створює відповідні економічні преференції цим країнам враховуючи підвищений попит на ринку праці ЄС саме на українських працівників. При чому, на думку Д. Красівського, мова йде головним чином про те, що тенденції міграції є стратегічною загрозою для національної безпеки України, оскільки внаслідок відтоку населення та трудових ресурсів об'єктивним стає погіршення темпів

подальшого інноваційного розвитку, внаслідок відтоку інтелектуального капіталу. В цих умовах відбувається зменшення наукового потенціалу України, що призводить до стагнації економіки, поглиблення кризових явищ у соціально-економічній сфері українського суспільства. Варто зауважити, що реалізація державної політики, навіть у контексті збереження «статус-кво», становить загрозу каскадного руйнування не лише кадрового потенціалу держави, а й національного загалом [45, с. 380–382].

Це свідчить про необхідність розробки нових механізмів державної політики забезпечення демографічної безпеки спрямованої на формування системи заохочення повернення в Україну, а також створення більш стійких економічних зв'язків, метою чого є мінімізація розриву економічних зв'язків мігрантів з Україною. Мова йде про релокацію вітчизняного бізнесу в прикордонні з Україною регіон країн-членів ЄС, де б створювався механізм збереження податкового режиму України а отже зберігались податкові надходження в Державний бюджет Україною з фактичним витрачанням фінансових ресурсів на території країн-членів ЄС, що створювали для них відповідне збільшення надходжень в місцеві бюджети. Розробка подібних програм є цілком реальною враховуючи євроінтеграційні прагнення України та парафіювання Угоди між країною та ЄС.

Такий би механізм передбачав укладення двосторонніх угод між Урядами України та країн-членів ЄС, на прикордонних територіях яких тимчасово розміщувались релоковані вітчизняні бізнеси, а також двосторонніх угод між відповідними муніципальними утвореннями обох країн. Перші – міждержавні угоди – повинні передбачати вирішення питань оподаткування діяльності такого бізнесу з метою залишення за ним податкових зобов'язань перед бюджетом України та невикиненням таких перед бюджетом країни-члена ЄС, за винятком питань працевлаштування громадян ЄС. Крім того, міждержавними угодами повинен передбачатись обов'язок мінімального обов'язкового рівня валових витрат таких бізнесів на території країни-члена ЄС, що створювало б відповідні фінансові надходження до їх місцевих бюджетів та економічну активність вже місцевого бізнесу.

І звісно, міждержавним має бути формат вирішення питань податкових перевірок податковими органами обох країн. Що ж стосується транскордонних угод про співробітництво, то тут мова повинна йти про врегулювання питань постійного переміщення працівників релаксованих підприємств між державними кордонами без створення додаткових складнощів чи навіть створення особливого режиму перетину державних кордонів з обмеженнями подальших переміщень в країнах ЄС чи за їх межі. Це б суттєво спростило проблеми доступу трудових ресурсів при розумінні обома Урядами тимчасовості таких заходів до завершення війни РФ проти України та відновлення довоєнного стану. Але для України це б суттєво зменшило ризики потенційної тривалої втрати економічних результатів від відтоку трудових ресурсів та носіїв інтелектуального капіталу. Крім того, такі тимчасові заходи надали б відповідний імпульс і для розвитку транскордонних територій в сусідніх державах, що б в свою чергу підвищило рівень двосторонніх відносин та поглибило економічне співробітництво в подальшій перспективі членства України в ЄС [41].

В такому контексті слушною видається і позиція деяких вчених щодо вирішення проблеми оптимізації використання трудового потенціалу з урахуванням регіональної специфіки, пов'язаної із міграційними процесами саме в прикордонних територіях. Західні регіони України мають аграрно-промислову спеціалізацію та значно низьку оплату праці робітників, характеризуються сезонним характером зайнятості населення. Тому Уряд повинен враховувати такі особливості та здійснювати стимулюючі й оптимізуючі заходи на перспективу для мінімізації негативних явищ, у тому числі створенням альтернативних місць праці, особливо в мовах збільшення випадків релокації бізнесу із більш заможних та промислово розвинутих східних регіонів України [46; 47, с. 117–118]. Тим більше під такий формат взаємодії вже закладене відповідне міжнародно-правове підґрунтя та створені необхідні механізми на рівні національних законодавств.

Так, на думку А. М. Білана та С. М. Мельничука саме ратифікація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, з іншої сторони,

зумовила подальші кроки у вдосконаленні правових механізмів забезпечення державної міграційної політики України [43, с. 28–30]. Згідно з положеннями ст. 16 Угоди, співробітництво у сфері міграції, притулку та управління кордонами буде зосереджуватись на: подоланні причин виникнення міграції; спільному запровадженні ефективної та превентивної політики щодо боротьби з нелегальною міграцією, незаконним переправленням нелегальних мі-грантів через державний кордон і торгівлею людьми; запровадженні всеохоплюючого діалогу з питань притулку, зокрема щодо практичних аспектів реалізації Конвенції ООН про статус біженців 1951 року, Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та інших відповідних міжнародних документів, а також шляхом забезпечення поваги принципу «невислання»; правилах щодо доступу, забезпеченні прав та статусу осіб, яким надано доступ, гідному поводженні та інтеграції іноземців, які проживають на законних підставах [48]. Імплементация Угоди про асоціацію зумовила прийняття Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [49]. Стратегія розглядає реалізацію міграційної політики як системне виконання сукупності завдань і заходів з метою досягнення визначених цілей у сфері міграції, відповідно до законодавства та з урахуванням загальноприйнятих міжнародних стандартів, зокрема щодо: запобігання нелегальній міграції, легальної міграції в Україну, міграції та мобільності населення України, міжнародного захисту, зміцнення інституційних можливостей удосконалення статистичного забезпечення.

Оцінюючи ефективність міграційної політики Т. А. Крушельницька, Л. М. Івашова та С. Я. Довженко зауважують на тому, що вона, при належній консолідації і взаємодії інститутів державної влади і органів місцевого самоврядування, має бути включеною в склад загальної державної політики в умовах реальної війни з усіма її негативними соціально-економічними та демографічними наслідками. Тоді таку міграційну політику можна розглядати одночасно як об'єкт і суб'єкт управлінського впливу на економічні процеси, у тому числі відновлення і розвиток економічного потенціалу держави в цілому. Тобто міграційна політика є інструментом розвитку (занепаду) та відновлення,

і, одночасно, потребує управлінського впливу для стимуляції імміграції (за потреби) або приборкання масштабів еміграції. Суб'єкт-об'єктна дуалістичність міграційної політики є однією з ключових її особливостей, яка дозволяє розглядати її одночасно і як фактор впливу на динаміку демографічних показників, і як інструмент формування ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку України [50, с. 30–31]. Такий висновок приводить нас до необхідності розуміння того, що ефективність державної міграційної політики напряму залежить від синергетичного ефекту дії не тільки заходів та механізмів пов'язаних із врегулюванням саме міграційних процесів, але і загальноекономічних, соціальних проблем. Це вказує на комплексності і одночасно на точковому впливі заходів державної міграційної політики, при чому таке взаємне поєднання має бути забезпечене узгодженими скоординованими діями органів центральної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Саме широке делегування повноважень останнім, на наше переконання суттєво підвищить якість конкретних заходів з регулювання міграційних процесів та подолання таких темпів міграції, які спостерігаються в Україні протягом всієї війни, що розв'язала рф.

Як вказують ряд авторів, недосконала міграційна політика в умовах воєнного конфлікту породжує низку проблем, що суттєво ускладнюють процес забезпечення прав і захисту біженців, найважливішою з яких є обмежений доступ до процедур отримання статусу біженця. Така ситуація призводить до тривалого очікування рішень щодо надання статусу, ускладнює виїзд за межі країни або повернення у випадку необхідності. Успішна міграційна політика вимагає комплексного підходу, який враховує не лише потреби біженців у нагоді, але й потреби та можливості приймаючого суспільства. Створення ефективних програм інтеграції, які сприяють адаптації та включенню біженців у нове соціальне середовище, є важливим кроком для досягнення сталої і позитивної динаміки міграційних процесів.

Отже, завданням держави в умовах збройного конфлікту є не лише надання притулку, а й забезпечення основних потреб біженців та умов для безпечного переміщення [51]. Цей висновок свідчить про те, що Україна

повинна забезпечувати та гарантувати права власних громадян і при отриманні ними статусу біженців, що суттєво підвищуватиме довіру до держави та прагнення громадян повернутись після завершення війни. Також важливим є супровід міграції за кого держава повинна забезпечувати релокацію громадян із найбільш ризикових регіонів України через підвищення агресивності збройних атак РФ по цивільних об'єктах. Такими окремими механізмами можна вважати програми «Оселя», «Підтримка», державні виплати вимушено переміщеним особам тощо [41]. Але всі ці заходи повинні набути суттєвого розширення, а проблема релокації та підтримки бізнесу повинна вирішуватись за більш активної взаємодії із органами місцевого самоврядування. Місцева влада повинна усвідомлювати, що релокація бізнесу в межах держави а не міграція трудових ресурсів за кордон створює необхідне підґрунтя для збереження економічного потенціалу країни, підвищенню її обороноздатності, а крім цього і активізації процесів територіального розвитку, які отримують нового стороннього імпульсу за рахунок вимушено переміщених осіб чи релокованого бізнесу.

2.3. Практика оцінювання ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки

Відмітимо, що роль державного управління критично важлива в питанні забезпечення національної безпеки та її основних складових у тому числі й демографічної. Вважаємо, що все залежить від того, які безпекові умови для розвитку й зміни демографічної ситуації в країні, може запропонувати діюча система державного управління. Тобто підсумовуючи, зазначимо, що саме від ефективності залежить подальший стан демографічної безпеки України й як результат, усієї національної безпеки.

Можна констатувати той факт, що процес забезпечення демографічної безпеки характеризується високою гіпердинамічністю змін базових параметрів, які вимагають від державної політики відповідної оперативної реакції та активності в діях. Від дій суб'єктів державного управління залежить

і рівень демографічної безпеки сьогодні й на подальші роки, особливо в умовах сьогодення, а саме воєнного часу.

Звичайно, окреслення фактичного рівня демографічної безпеки є традиційно важливим показником й так званим провідником для подальших дій і рішень, проте його оцінювання не стосується оцінки безпосередньої оцінки ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки. Проблема полягає в тому, що існуючі навіть іноземні розробки оцінки ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки мають суттєві відмінності до умов й розуміння безпеки як такої й безпекової діяльності, зокрема.

Важливо зазначити, що актуальності додає й той факт, що на сьогоднішній день, більшість наявних відомих методик оцінювання спрямовані лише на констатацію факту про поточний рівень тої чи іншої безпеки, але ніяк не для оцінки ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки. По факту, поточне бачення таке: спершу оцінити за індикаторами рівень безпеки, а вже потім запропонувати управлінські рішення для усунення проблем і підвищення цих самих індикаторів. Такого роду алгоритм роботи не завжди може працювати у всіх можливих випадках, навіть хибний, оскільки оцінювання ефективності державної політики повинно відбуватися також паралельно або навіть після визначення наявного рівня демографічної безпеки з метою внесення постійних змін й формування прийнятної основи для трансформації усієї державної безпекової політики.

Вважаємо, що актуальним стає якраз формування таких теоретико-методичних засад оцінювання, які би поряд із наявними методами оцінювання безпосереднього рівня демографічної безпеки, дали можливість оцінити й рівень ефективності державної політики. При цьому, необхідним стає й процес демонстрації можливості практичного застосування в межах України за період пандемії COVID-19 й воєнного часу, що буде враховувати період, обраний для аналізу в межах підрозділу 2.1.

Щодо наявних методик оцінювання рівня демографічної безпеки, то їх існує велика кількість, проте є й такі, що розкриті на законодавчому рівні.

Варто зазначити, що на державному рівні існує відповідна Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [52], яка представлена з однойменною ціллю якраз визначити рівень «економічної безпеки України як головної складової національної безпеки держави». При цьому серед складових там належне місце посідає й демографічна безпека, яка представлена відповідним переліком індикаторів і вагомим значенням.

Зазначимо, що ця методика вже втратила чинність, й на її місце прийшли Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [53], в яких демографічна безпека представлена як «стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України». Метою є визначення рівня складових економічної безпеки, зокрема демографічної, для прийняття ефективних управлінських рішень щодо аналізу, запобігання та попередження реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері. Звичайно, ця методика не має за ціль оцінювати безпосередньо ефективність державної політики, проте, декілька ключових аспектів із них можна взяти на озброєння. Найперше, це потреба в оцінюванні через інтегральний показник. Річ у тім, що саме інтегральний показник уможливорює в собі поєднання кількості індикаторів в один комплексний, консолідований результат.

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України чітко наголошують на потребі в експертному опитуванні й врахуванні їхньої думки. Загалом експертний аналіз становить «різновид опитування, під час якого респондентами є експерти – висококваліфіковані фахівці у певній галузі діяльності. Метод передбачає компетентну участь фахівців у аналізі та вирішенні розглянутої проблеми» [54].

В роботі використано дослідження експертів у сфері державного управління, державного регулювання, фахівців і науковців у сфері безпекознавства, діючих працівників державних структур, спеціалістів зі забезпечення національної безпеки [5]. Експертне оцінювання відбувалося за

період 2018– 2022 років, який вже фігурував у межах підрозділу 2.1. Цей період цікавий тим, що охоплює як пандемію COVID-19, так і воєнний стан. При цьому важливо зазначити також, що опитування експертів щодо визначення переліку самих індикаторів, їх групування й встановлення вагових значень потрібно якось узгодити й узагальнити.

Як ми зазначили при обґрунтуванні методу експертного аналізу, важливе місце при інтегральному оцінюванні посідає так звана вага кожного індикатора окремо й вага групи в цілому.

Варто зауважити, що кожний індикатор за своєю суттю й призначенням відрізняється за важливістю й вагомістю впливу на процес оцінювання ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки, відтак й вагомість його може вирізнитися. Для цього експертам запропоновано було оцінити вагомість індикаторів від «0» до «1», де нуль вага критично низька й одиниця передбачають, що вагомість максимальна. Оскільки індикатори згруповані, то й вага всередині цих груп буде розподілена між «0» й «1». Це стосується й груп відповідно також. Відтак, вважаємо, що без визначення цієї самої «ваги», ми просто ризикуємо однаковою значущістю менш важливих показників, що в результаті уможливить спотворення самого процесу оцінювання ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки й призведе до некоректних висновків.

На нашу думку, важливість самого процесу визначення вагового значення за кожним індикатором та групами загалом, відіграє критично важливий етап, оскільки саме ті значення сприятимуть концентрації уваги на ключових аспектах, які найбільше впливають на демографічну безпеку. Відтак, це своєю чергою забезпечує більш точне та обґрунтоване інтегральне оцінювання, сприяє об'єктивності та надійності результатів. При цьому варто зауважити також, що це ще раз доводить важливість і необхідність у залученні експертів, думка яких уможливить більш точне й фахове визначення цих вагомих значень за кожним із індикаторів.

Отже, в результаті обґрунтування усіх елементів й аспектів, сформуємо безпосередньо, модель оцінювання ефективності державної політики

забезпечення демографічної безпеки з посиленою увагою до індикаторів, що визначають й характеризують посилення міграції (рис. 2.6).

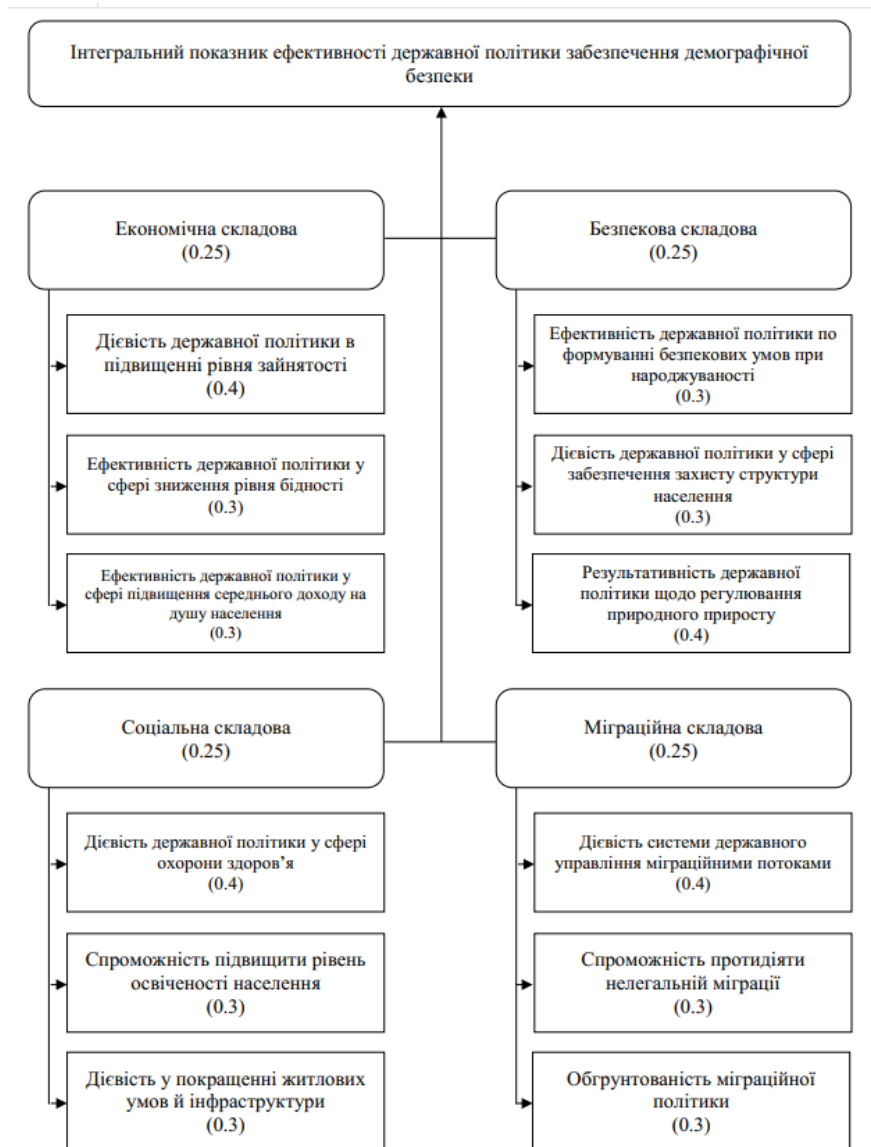

Рис. 2.6. Модель оцінювання ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки [5]

Як можна побачити з рис. 2.9, міграційна складова посідає окреме місце серед індикаторів. Далі важливим кроком є встановити через узагальнення позиції експертів, шкалу для інтегрального показника. Як у випадку із ваговими значеннями, оптимальною буде шкала від «0» до «1», де позиція від «0.0–0.25» – це неефективна державна політика забезпечення демографічної безпеки; «0.26–0.50» – допустима державна політика забезпечення

демографічної безпеки; «0.51–0.75» – прийнятна державна політика забезпечення демографічної безпеки; «0.76–1.0» – результативна державна політика забезпечення демографічної безпеки.

Зазначимо, що в першу чергу представимо результат по кожній зі складових окремо, виділяючи найбільш помітні зміни й проблеми за досліджуваній п'ятирічний період (з 2018 по 2022 роки). Отже, для початку, визначимо, що вкрай невисокі показники за економічною складовою протягом усього періоду зумовлені в першу чергу зниженням ефективності державної політики у сфері підвищення середнього доходу на душу населення (рис. 2.7).

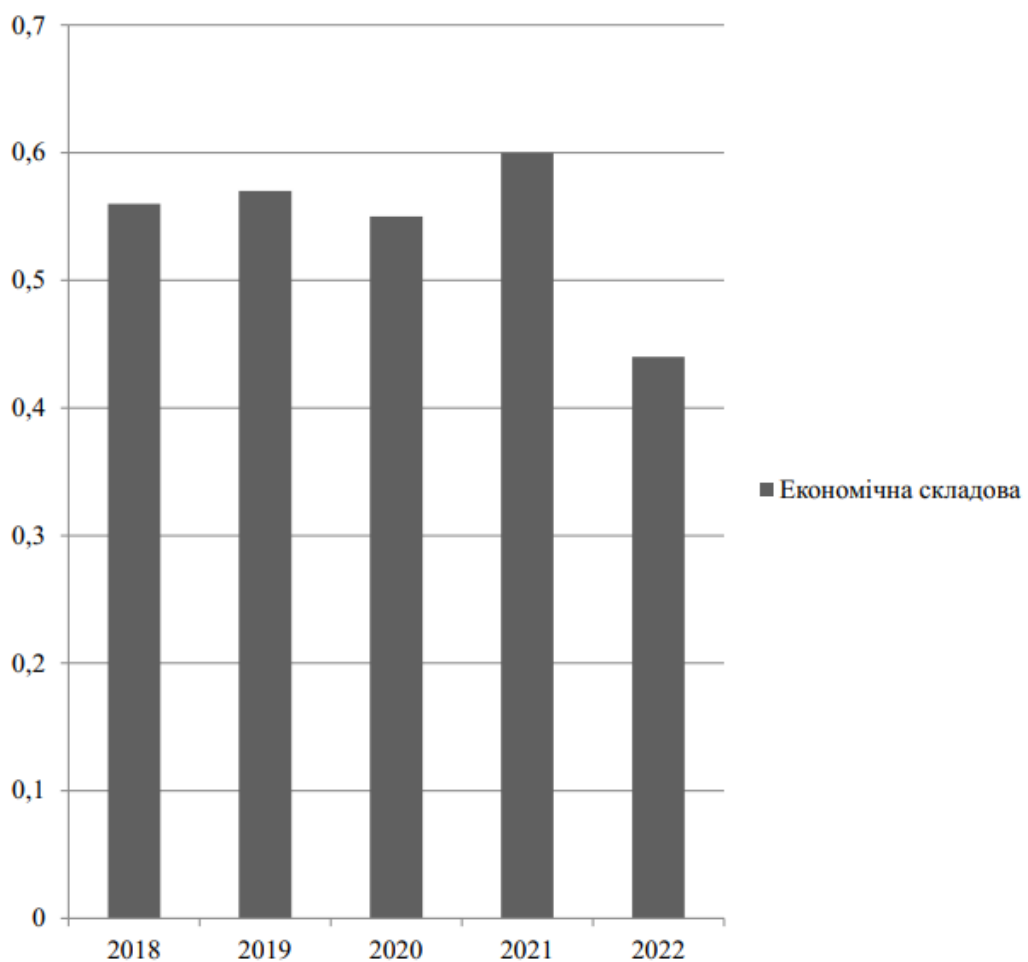

Рис. 2.7. Оцінювання ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки за економічною складовою в період 2018–2022 років [5]

Вважаємо, що свою роль відіграла як пандемія COVID-19, так і повномасштабне вторгнення, яке зробило суттєве навантаження на державні

установи й органи влади. Проте, не лише зовнішні тимчасові фактори мали на це вплив. Сюди віднесемо й інфляцію, яка вже є «хронічною» проблемою України, корупцію й низку помилкових політичних рішень. Це все має неабиякий вплив на рівень демографічної безпеки, оскільки при низьких доходах стимулюється погіршення іншої групи індикаторів – міграційної складової. Емігрують кваліфіковані кадри в пошуках кращої оплати праці. Далі це зачіпає й соціальну складову, люди при низьких доходах не готові народжувати, оскільки не мають фінансової стійкості.

Щодо безпекової складової, то більшість науковців не приділяють їй суттєвої уваги при визначенні індикаторів оцінювання демографічної безпеки, проте, на нашу думку, й міркування експертів, вона посідає вагоме місце. Річ у тім, що її зниження зумовлене подіями лютого 2022 року, але й до того часу були проблеми, особливо на період пандемії COVID-19. Найбільш проблемним залишається індикатор низької дієвості державної політики у сфері забезпечення захисту структури населення. Вважаємо, що зниження дієвості державної політики призводить до дисбалансу між різними віковими та статевими групами, що є критичним у контексті сталого й стабільного соціально-економічного розвитку країни загалом. Ще до початку повномасштабного вторгнення, активна фаза пандемії COVID-19 вже вплинула на смертність серед певних вікових груп і змінила демографічні тенденції. Відтак, відчутні проблеми у працездатній силі й підвищенні старіння населення. Це пряма загроза гармонізації демографічного розвитку (рис. 2.8).

Варто зазначити, що із посиленням міграції внаслідок останніх подій, індикатори, що характеризують міграційну складову, також потребують відповідного аналізу. Через активні військові дії, за усіма індикаторам спостерігається зниження. Особливо критичним є неспроможність протидіяти нелегальній міграції внаслідок мобілізації. Практично не існує в XXI столітті країни, яка б мала таку ситуацію, як Україна, отже й досвіду в ефективності державного управління міграційними процесами майже не існує.

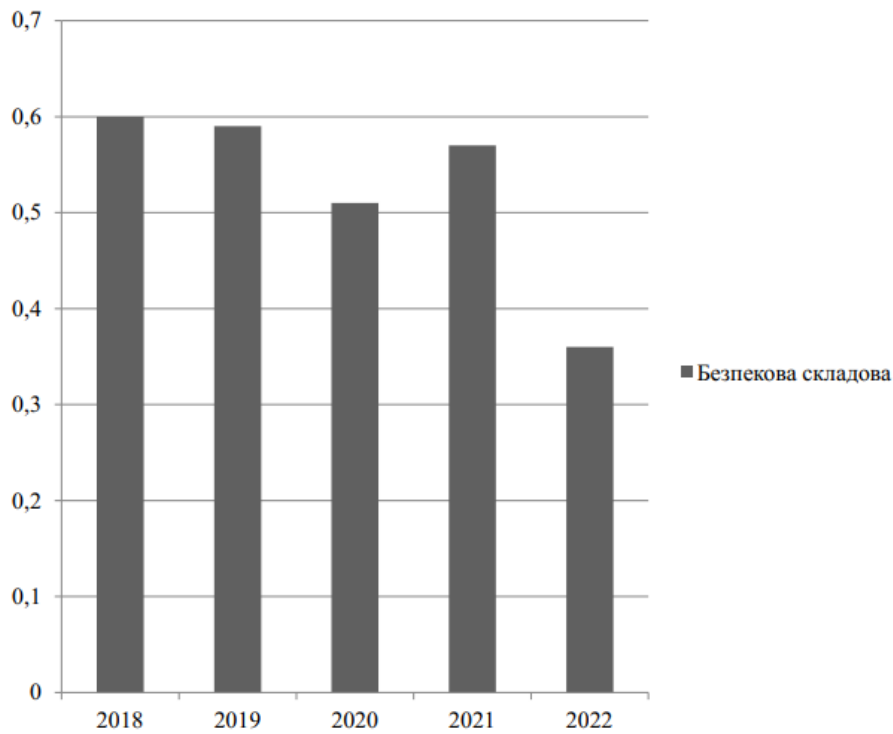

Рис. 2.8. Оцінювання ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки за безпековою складовою в період 2018–2022 років [5]

Неспроможність впоратися із посиленням міграції у воєнний час призвело до зниження загальної кількості населення в деяких регіонах, а також до демографічного дисбалансу між різними віковими та соціальними групами (рис. 2.9).

У результаті через просідання за кожною зі складових, інтегральне значення ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки в Україні за останній рік можна оцінити як допустиме, враховуючи особливі умови воєнного періоду. Варто розуміти, що сучасна система державного управління в Україні працює в двох різних напрямках. Перший, це активні військові дії й протидія країні-агресору, коли друга скерування на підтримку тих регіонів, де немає активних бойових дій. Тобто потрібно як продовжити виконувати власні функції, що були до війни, й паралельно ввести бойові дії (рис. 2.10).

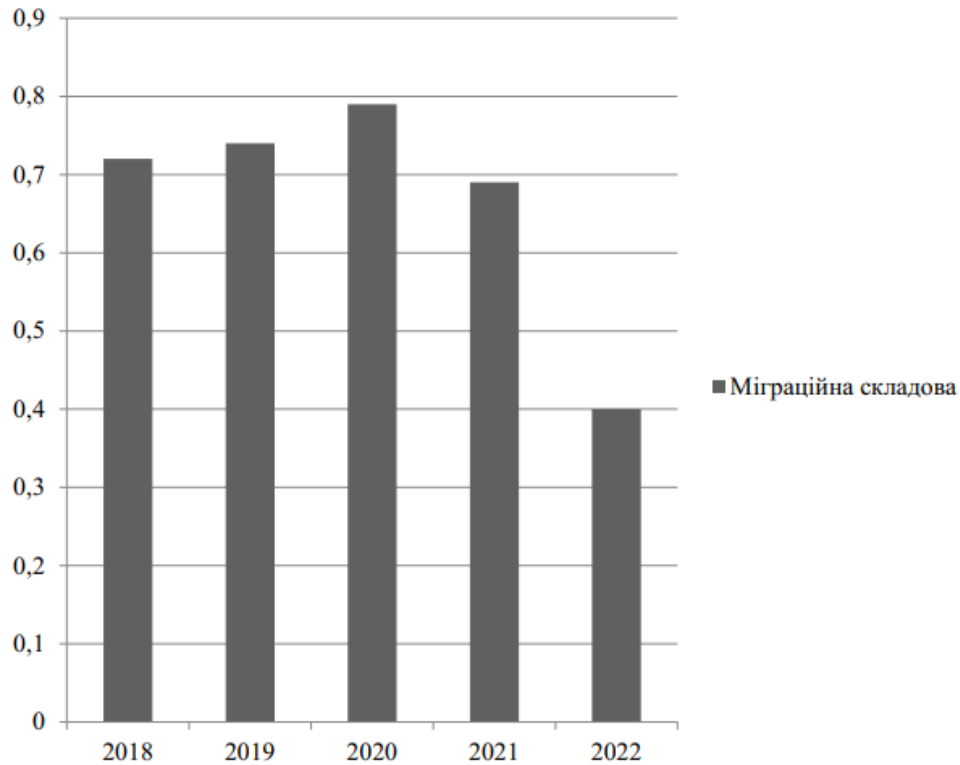

Рис. 2.9. Оцінювання ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки за міграційною складовою в період 2018–2022 років [5]

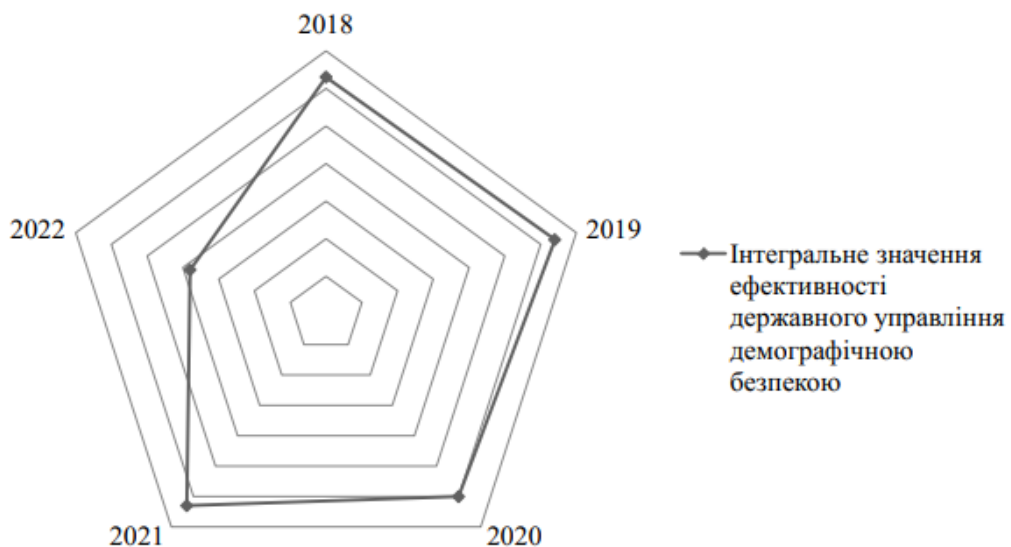

Рис. 2.10. Оцінювання інтегрального показника ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки в період 2018–2022 років [5]

Доцільно зазначити, що в межах цього підрозділу ми не розглянули кожний із існуючих сьогодні, відомих підходів, які могли ще раз довести висловлену нами тезу про те, що жодний із них не підходить до оцінки ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки. Проте, і без цього видно, що цей тезис має право на життя внаслідок існування самого фактору посилення міграції, який сам по собі як фактор стимуляції вимагає пошуку нових можливостей і підходів до оцінювання ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що умовах агресії РФ проти України державна міграційна політика набуває одночасно і суттєвих особливостей в її плануванні та практичному втіленні, і підвищеної значущості в контексті вирішення питань забезпечення національної безпеки та економічної стабільності в країні, де економіка та людські ресурси є запорукою перемоги в екзистенційній війні.

2. Основними суттєвими проблемами державної міграційної політики в таких умовах є об'єктивне збільшення кількості біженців, що виїжджають в ЄС та інші країни Світу, що пов'язано із ризиками їх повернення в майбутньому, а також суттєвим відтоком інтелектуального капіталу, носієм якого є мігранти та трудових ресурсів і потенційних військових. Окрім цих питань потребують вирішення питання захисту біженців за кордоном, створення умов для компенсації витрат пов'язаних із війною а також державними програмами фінансової та іншої підтримки.

3. Виявлено, що ефективність вітчизняної міграційної політики слід констатувати наявність двох трендів: збереження зв'язків громадянства із Україною переважно більшості біженців, що свідчить про їх потенційний намір повернення в повоєнну Україну, а також суттєва економічна підтримка та волонтерський рух в середовищі мігрантів спрямовані на потреби ЗСУ та підвищення обороноздатності нашої держави.

4. На основі аналізу встановлено, що демографічна ситуація в Україні у 2022-2025 роках характеризується системним загостренням довоєнних кризових тенденцій. Масова міграція, надсмертність та демографічне старіння створюють довгострокові ризики для відновлення країни. Формування нової демографічної політики має стати пріоритетом держави та основою для стратегії повоєнної відбудови. Демографічна безпека України зустрілася зі значними викликами, які суттєво гальмують безпекову трансформацію демографічних процесів у країні. Це має пряий вплив на забезпечення національної безпеки й стає індикатором того, що сьогодні в умовах воєнного

часу не все під контролем суб'єктів державного управління, а відтак, вимагає пошуку нового підходу до впровадження необхідних змін

5. На основі використаної методики щодо розрахунку рівня економічної безпеки України встановлено потребу в експертному опитуванні й врахуванні їхньої думки при оцінюванні ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки. Метод передбачає компетентну участь фахівців у аналізі та вирішенні розглянутої проблеми». У результаті аналізу виявлено просідання за кожною зі складових економічної безпеки України, інтегральне значення ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки в Україні за останній рік можна оцінити як допустиме, враховуючи особливі умови воєнного періоду. Варто розуміти, що сучасна система державного управління в Україні працює в двох різних напрямках. Перший, це активні військові дії й протидія країні-агресору, коли друга скерування на підтримку тих регіонів, де немає активних бойових дій. Тобто потрібно як продовжити виконувати власні функції, що були до війни, й паралельно ввести бойові дії.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Стратегічні пріоритети в управлінні демографічною безпекою України в умовах зростання міграційних потоків

Демографічна ситуація в Україні у 2022-2025 роках характеризується системним загостренням довоєнних кризових тенденцій. Масова міграція, надсмертність та демографічне старіння створюють довгострокові ризики для відновлення країни. Формування нової демографічної політики має стати пріоритетом держави та основою для стратегії повоєнної відбудови.

Усвідомлюючи гостроту демографічних викликів, Кабінет Міністрів України 30 вересня 2024 року схвалив Стратегію демографічного розвитку України на період до 2040 року (розпорядження № 922-р) [35]. Цей документ визначено як довгостроковий програмний документ, спрямований на мінімізацію демографічних ризиків, забезпечення збалансованого довгострокового відтворення населення, необхідного обсягу людського капіталу та чисельності робочої сили в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Стратегія розроблена з урахуванням Цілей сталого розвитку до 2030 року, проголошених ООН, та положень Конвенції ООН про права дитини. Мета Стратегії полягає у забезпеченні спроможності населення до довготривалого відтворення навіть в умовах наслідків війни.

Стратегія передбачає два сценарні моделі майбутнього: інерційний, який за відсутності активної політики прогнозує скорочення населення до приблизно 25 млн осіб у 2050 році, та керований, що за умови реалізації заходів має на меті утримати чисельність на рівні близько 31-32 млн у 2050 році. Досягнення цієї мети планується шляхом реалізації п'яти стратегічних цілей.

По-перше, це стимулювання народжуваності та підтримка сім'ї. Ця ціль передбачає створення умов, за яких українські сім'ї прагнули б і могли мати бажану кількість дітей. Заходи включають формування середовища, сприятливого для народження і виховання дітей, забезпечення економічної самодостатності сімей, підтримку працюючих батьків, надання послуг по догляду за дитиною, матеріальну підтримку, вирішення житлових проблем, сприяння гендерній рівності у сімейній сфері, а також інформаційно-консультаційну підтримку батьків. Визнається, що труднощі поєднання професійної діяльності з батьківством, недостатній доступ до дошкільних закладів та фінансові обмеження є ключовими факторами, що впливають на низьку народжуваність. Важливо розуміти, що заохочення народжуваності виключно грошовими виплатами має обмежений довгостроковий ефект, тому потрібен комплексний підхід.

По-друге, стратегія фокусується на зниженні рівня передчасної смертності та формуванні умов для здорового та активного довголіття. Мета цієї цілі збереження життя та здоров'я громадян через покращення системи охорони здоров'я, профілактику захворювань, зокрема неінфекційних, формування культури здорового способу життя та створення безпечного навколишнього середовища. Особливу увагу приділяють боротьбі з основними причинами смерті, такими як хвороби системи кровообігу, новоутворення та зовнішні причини, які істотно впливають на тривалість життя, особливо серед чоловіків [30].

Третя ціль – регулювання міграції та повернення населення. Стратегія ставить завдання досягнення позитивного міграційного приросту населення шляхом заохочення рееміграції українців, які виїхали за кордон, та проактивну імміграційну політику щодо іноземців, зокрема кваліфікованих кадрів та етнічних українців з діаспори. Без притоку населення буде важко компенсувати воєнні втрати та природне скорочення. Тому створення умов для повернення вимушених переселенців після завершення бойових дій є критично важливим. Міністерство національної єдності України, створене у грудні 2024 року, покликане зміцнювати зв'язок з українцями за кордоном та

сприяти їх добровільному поверненню [32]. Також актуальним залишається питання протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми.

Четверта ціль – оптимізація розміщення населення на території країни. Вона передбачає збалансований територіальний розвиток, недопущення появи депресивних безлюдних зон та надмірної концентрації населення в окремих регіонах. Це включає підтримку відновлення деокупованих громад та розвиток інфраструктури у відносно безпечних регіонах.

П'ята ціль стосується адаптації соціуму до демографічного старіння та формування умов для активного довголіття. Зважаючи на те, що Україна належить до "старих" націй, і частка літніх людей зростає, Стратегія спрямована на мінімізацію негативних наслідків старіння для економіки та соціальної сфери. Це передбачає реформування пенсійної системи, розвиток системи довгострокового догляду, впровадження програм "активного старіння" для залучення літніх громадян до суспільного та професійного життя.

Реалізація Стратегії здійснюється через операційні плани заходів, перший з яких затверджено на 2024-2027 роки [32]. Моніторинг та оцінка результатів покладається на Мінсоцполітики за участі інших органів влади, міжнародних та громадських організацій, з щорічним звітуванням перед Кабінетом Міністрів України.

Вивчення міжнародного досвіду, зокрема європейського, є важливим для адаптації вітчизняної політики. Хоча ЄС не має єдиної директивної демографічної політики, на рівні Союзу формуються спільні стратегічні пріоритети та рекомендації.

Серед релевантних прикладів підтримки сімей та народжуваності варто відзначити досвід країн ЄС, які стимулюють інвестиції в дітей та різні форми підтримки сімей. Наприклад, Ірландія реалізує довгострокову стратегію підтримки немовлят, дітей та їхніх сімей, що передбачає створення умов для поєднання праці та батьківства, запобігання дитячій бідності та розвиток якісних послуг. Франція та Данія мають вищі показники народжуваності серед жінок старших вікових груп, що свідчить про відкладене материнство та

сприятливі умови для його реалізації. Польща також розробила "Демографічну стратегію 2040", що передбачає комплекс заходів зі стимулювання народжуваності.

В управлінні міграцією країни ЄС розглядають міграцію як інструмент часткової компенсації дефіциту робочої сили та уповільнення старіння населення, застосовуючи механізми легальної імміграції, як-от "блакитна карта" для висококваліфікованих працівників. Для країн походження актуальними є заходи з підтримки зв'язків із діаспорою та стимулювання повернення мігрантів. Досвід країн Центрально-Східної Європи, які після вступу до ЄС зіткнулися зі значною еміграцією, є показовим у їхніх спробах заохотити своїх громадян повернутися. Досвід Боснії і Герцеговини та інших балканських країн у реалізації програм повернення біженців після воєн 1990-х років також є релевантним для України, хоча їх успіх був різним.

Щодо адаптації до старіння та активного довголіття, європейські країни приділяють значну увагу політиці активного довголіття, що включає підтримку здоров'я, соціальну інтеграцію та можливість продовження зайнятості для літніх людей. Розвиваються системи довгострокового догляду, програми перекваліфікації та навчання для старших працівників [32].

Особлива роль міст полягає у їхній здатності відігравати ключову роль у реалізації соціальної політики, включаючи боротьбу з дитячою бідністю та створення інклюзивного середовища. Міста можуть бути майданчиком для розробки та впровадження інноваційних соціальних програм, адаптованих до локальних потреб. Приклади Барселони та Гетеборга демонструють комплексні стратегії зменшення соціальної нерівності на рівні мікрорайонів. Париж, Братислава, Варшава, Мінськ, Прага, Софія також вивчалися в контексті впливу статусу столиці та метрополійного міста на демографічні процеси [36].

Незважаючи на наявність затвердженої Стратегії, процес її реалізації наштовхується на значні виклики. Серед них: продовження бойових дій, руйнування інфраструктури, втрати населення, вимушене переміщення та економічна нестабільність, що створюють надзвичайно складні умови для

реалізації будь-яких довгострокових планів. Точне прогнозування демографічних процесів під час війни та в повоєнний період є вкрай складним через залежність від тривалості та інтенсивності конфлікту, а також рішень мільйонів мігрантів щодо повернення. Як зазначають фахівці, довгострокові прогнози в таких умовах є гіпотетичними [35].

Проблеми з даними також значно ускладнюють якісний аналіз та обґрунтування висновків, а також оцінку ефективності заходів, адже тривала відсутність перепису населення та неможливість повноцінного обліку демографічних подій на окупованих територіях є серйозним обмеженням. Інституційні та фінансові бар'єри, такі як необхідність забезпечення ефективною міжвідомчою координацією, залучення достатніх фінансових ресурсів та адаптація нормативно-правової бази залишаються значними перешкодами. Крім того, соціально-психологічні аспекти, як-от вплив стресу, невизначеності та можливих соціальних розколів, значно впливають на репродуктивну та міграційну поведінку населення.

Незважаючи на ці труднощі, затвердження Стратегії-2040 є важливим кроком, який демонструє усвідомлення державою масштабів проблеми та намір системно її вирішувати. Реалізація стратегічних цілей, зокрема стимулювання народжуваності через підтримку сімей, зниження передчасної смертності шляхом покращення системи охорони здоров'я та безпеки, а також активне управління міграцією для заохочення повернення та залучення нових мешканців, є критично важливою для майбутнього України. Досвід інших країн, особливо тих, що переживали значні потрясіння або мають схожі демографічні виклики, може бути корисним для адаптації конкретних механізмів та програм. Важливо не лише запозичувати окремі інструменти, а й інтегрувати їх у цілісну систему політики, яка враховує національну специфіку та є гнучкою до швидких змін.

3.2. Використання зарубіжної практики підвищення ефективності державного управління забезпеченням демографічної безпеки в Україні

Підвищення ефективності державного управління забезпеченням демографічної безпеки потребує вирішення низка проблем, виправлення для яких можливо застосувати прийоми, механізми й методи з інших країн. При цьому, варто враховувати зміни в демографічних процесах різних країн й специфіку забезпечення національної безпеки. Глобальні демографічні тенденції демонструють значні відмінності. Відтак, деякі країни стикаються зі старінням населення та нестачею робочої сили, тоді як інші мають справу з високим рівнем народжуваності.

Міграція є найважливішим аспектом при формуванні й реалізації державної політики сьогодні в контексті забезпечення високого рівня демографічної безпеки. Вона впливає на ринок праці, моделі урбанізації та культурний склад. Вивчення міжнародного досвіду в контексті управління міграційними процесами, дає змогу побачити, як різні країни діють з метою недопущення зниження власного рівня демографічної безпеки. Демографічні проблеми часто виходять за межі національних кордонів, що свідчить про необхідність спільних підходів. При цьому, різні країни мають різні умови. Деякі приймають велику кількість мігрантів/біженців, а деякі країни змушенні шукати можливості утримання людей та страждають від посиленої внутрішньої міграції або масової еміграції.

Україна внаслідок повномасштабного вторгнення постраждала від обох явищ, відтак, їй буде корисний досвід щодо реагування на обидва процеси. При цьому хоча міжнародний досвід є повчальним, пряма трансплантація особливостей формування та реалізації державної політики рідко ефективна через відмінності в культурних, економічних та політичних контекстах.

Отже, розуміння основоположних принципів, які роблять певну політику ефективною в одному середовищі, дозволяє адаптувати та локалізувати її, забезпечуючи релевантність та ефективність.

Варто зазначити, що вивчення міжнародного досвіду формування сучасної системи державного управління є не просто корисним, а й необхідним для забезпечення демографічної безпеки. Розуміючи, як різні країни вирішують свої демографічні проблеми та можливості, наша країна може розробляти більш обґрунтовані, ефективніші та етичніші безпекові стратегії, адаптовані до їх конкретних національних інтересів.

Узагальнюючи думку більшості науковців [54; 55] відзначимо, що поняття зарубіжного досвіду доцільно розглядати як знання, практики, стратегій, і методів, які були розроблені та впроваджені в інших країнах. Проте його застосування можливе лише при формуванні відповідних механізмів інтегрування.

Проведення аналізу та вивчення сучасних міжнародних практик щодо забезпечення демографічної безпеки є важливим елементом процесу формування та вдосконалення державного управління.

Вивчення сучасних міжнародних практик також сформує позитивну основу для обміну знанням, технологіями та підходами між країнами, що є особливо важливим в умовах сьогоденного глобалізованого світу. Ефективна комунікація та співпраця з міжнародними організаціями та іншими державами буде відкривати вільний доступ до сучасних технологій аналізу демографічних тенденцій, інноваційних рішень та фінансової підтримки.

Вивчення, аналіз та подальша інтеграція міжнародного досвіду на практиці сприятиме підвищенню ефективності діяльності та компетентності державних службовців у сфері забезпечення демографічної безпеки. Включення в програму навчання та підвищення кваліфікації можливості міжнародного досвіду та стандартів, сприятиме підготовці більш кваліфікованих кадрів, які в перспективі будуть ефективніше планувати та адаптуватися під сучасні виклики.

У контексті державно-управлінської діяльності суттєвим є також і розуміння поняття «механізм управління». Відтак, важливою є позиція Н. Пойди-Носик [57, с. 26], котра зазначає, що механізм управління сьогодні, це якраз спосіб впливу суб'єкта на об'єкт за допомогою різних засобів та форм

забезпечення. При цьому в контексті використання зарубіжного досвіду, це може стосуватися засобів й форм забезпечення, що використовувалися тими чи іншими країнами світу. Загалом погоджуємося із тим фактом, що таке поняття, як механізм варто розглядати залежно від сфери його застосування. На нашу думку, механізм використання зарубіжного досвіду формування та реалізації державного управління демографічною безпекою повинен являти собою спосіб інтегрування нових можливостей, засобів й інших елементів у власний процес з метою виконання мети, що ставить перед собою вітчизняна система.

Досліджуючи питання зарубіжного досвіду формування та реалізації державної політики забезпечення демографічної безпеки, не можна залишити поза увагою досвід США – країни, яка була утворена численними міграціями та на сьогоднішній день виступає одним із найбільш бажаних місць для іммігрантів по всьому світу. Економічна стабільність, високий рівень життя, соціальний захист та широкі можливості до роботи для всіх категорій населення зробили США ключовою ціллю для міграції. З огляду на це, вже не одне десятиріччя багато іммігрантів шукають у США як можливості розвитку власного професійного та особистісного потенціалу, так і шукають притулок від конфліктів та переслідувань. Та з огляду на такі активні міграційні процеси, в США питання демографічної безпеки є актуальним та важливим аспектом забезпечення національної безпеки.

Для кращого забезпечення демографічної безпеки, зокрема в питаннях оптимізації міграційних процесів, ключовим органом державного управління в цьому контексті виступає Міністерство національної безпеки [58], зокрема Департамент внутрішньої безпеки. Згідно зі Законом про внутрішню безпеку [59], до повноважень цього Департаменту належить контроль та нагляд за іммігрантами, протидія незаконній міграції та ведення розслідувань у справах правопорушень у питаннях міграції. Таке концентрування всіх функцій в одному органі дає можливість найкращим способом спрямувати роботу протидії незаконній міграції, а також оптимізації легальних міграційних потоків.

У відповідь на збільшення зовнішньої міграції в США активно впроваджуються специфічні закони та політики. Так, до прикладу, в 2006 році, коли міграційні хвилі до США з Мексики стали важкоконтрольованими з огляду на широкі географічні кордони, на ключових місцях перетину було зведено великі фізичні бар'єри для мігрантів, які хотіли незаконно в'їхати в країну. Окрім того, з приходом до влади Трампа, його адміністрація впровадила політику «нульової толерантності», згідно з якою депортація передбачалася до всіх, хто нелегально перетнув кордон, при цьому всі нелегальні мігранти повинні були знаходитись у спеціальних закладах, часто окремо від своїх родичів [60, с. 111].

У контексті підвищення рівня демографічної безпеки США, зокрема в контексті оптимізації міграційної політики, в цій країні існує велика кількість програм інтеграції та захисту. Так, до прикладу відомою є програма TPS (Temporary Protected Status), який надається всім особам з країн, в яких відбуваються збройні конфлікти, природні катастрофи та інші надзвичайні події. До прикладу, в 1998 році цей статус був наданий громадянам Гондурасу, а в 2010 році жителям Гаїті [61, с. 748]. Поряд із тим, в США діють програми інтеграції нелегальних біженців та їх дітей. Так, з 2012 року в цій країні діє програма DACA (Deferred Action for Childhood Arrivals), яка дає можливість дітям нелегальних мігрантів отримати відстрочку від депортації та дати можливість працювати і навчатись у США. Ця програма не лише допомогла багатьом сім'ям мігрантів інтегруватись в американське суспільство, але і знизити соціальну напруженість та рівень злочинності. Ще однією важливою програмою інтеграції іммігрантів є Office of Refugee Resettlement (ORR), що належить до Департаменту здоров'я та соціальних служб США. Ця програма має велику кількість напрямів, до яких входять фінансова, медична та освітня підтримка біженців та легальних мігрантів [62, с. 15].

Узагальнюючи, ми систематизували основні аспекти формування та реалізації державної політики забезпечення демографічної безпеки США (табл. 3.1) [5].

Складові досвіду США у сфері державного управління демографічною безпекою

Забезпечення правового та соціального захисту мігрантів		
<i>Правова підтримка, яка полягає у вільному доступі до юридичних послуг, правових консультацій та захисті у судах для осіб, проблема яких стосується визначення та легалізації свого перебування в США</i>	<i>Соціальна інтеграція мігрантів, що охоплює організацію мовних, освітніх курсів. Важливою частиною цього напряму є також надання базових послуг охорони здоров'я. Це також включає в себе культурну інтеграцію дорослих та дітей, а також адаптацію до громадського життя через федеральні програми соціального забезпечення</i>	<i>Економічна інтеграція, під час якої відбувається залучення мігрантів до ринку праці через професійну підготовку, визнання іноземних кваліфікацій, а також створення та фінансова підтримка програм розвитку підприємництва серед мігрантів</i>
Розвиток демографічної безпеки через міграційні програми		
<i>Залучення кваліфікованих мігрантів, через створення міжнародних програм та грантів для спеціалістів різних країн світу з подальшим їх працевлаштуванням в США. Ця програма сприяє економічному розвитку та укріпленню ролі центру інновацій для США</i>	<i>Формування специфічних програм притулку та тимчасової допомоги для іноземних громадян країн, у яких відбуваються збройні конфлікти, природні катаклізми та інші надзвичайні події, що можуть становити реальну загрозу життю</i>	<i>Формування програм підтримки дітей нелегальних мігрантів, шляхом надання їм доступу до громадських та освітніх послуг</i>
Протидія нелегальній та неконтрольованій міграції		
<i>Посилення зовнішніх кордонів через нове будівництво та використання інноваційних технологічних рішень, до яких належать безпілотні засоби стеження та статичний відеонагляд</i>	<i>Організовані та системні правоохоронні операції, що спрямовані на виявлення та депортацію осіб, які нелегально перебувають у країні. Ці операції проводяться за ефективною комунікації між різними відділами Міністерства внутрішньої безпеки</i>	<i>Законодавчі ініціативи, які спрямовані на усунування незаконного перетину кордону для посередників та для нелегальних мігрантів. Також це охоплює законодавчі обмеження в доступі до ринку праці та сфери освіти для нелегальних мігрантів (виняток – діти нелегальних мігрантів)</i>

Досліджуючи сферу державного управління демографічною безпекою серед різних країн світу, помилковим буде проігнорувати досвід найближчого сусіда та стратегічного союзника України – Польщу. В 2004 році, коли Польща стала повноправним учасником ЄС, уряд вдався до кардинальної зміни міграційного законодавства. Такі реформи зумовлювались як вимогами ЄС, так і потребою забезпечення демографічної безпеки, яка була привабливим місцем для працівників з інших країн. Одною з ключових законодавчих ініціатив у цьому контексті стало прийняття в 2013 році закону про іноземців,

який визначає новий порядок отримання віз, дозволів на роботу та проживання, а також санкцій і покарань за незаконний перетин кордону. Важливим елементом системи забезпечення демографічної безпеки є протидія будь-яким ознакам міграційної кризи, спричинених біженцями. Так, у 2015 році Польща стикнулася з першою масштабною світовою міграційною кризою вже в ролі повноправного учасника ЄС, що, окрім переваг зони вільної торгівлі і пересування, накладало обов'язок у прийнятті на той час біженців зі Сирії, Афганістану та Іраку. Для подолання міграційної кризи в цьому році та забезпечення власної демографічної безпеки, Польща вдалася до комплексного підходу[35]. Так, з одного боку, уряд значною мірою посилив прикордонний контроль та облік біженців, а з іншого боку, було прийнято ряд нормативно-правових актів, щодо надання гуманітарної, фінансової та психологічної допомоги біженцям. Поряд із тим, всередині країни почали формуватися спеціальні програми освіти мігрантів та інтеграції їх у культурне та робоче середовище.

Наступною значною міграційною кризою та загрозою для демографічної безпеки є повномасштабна війна в Україні, під час якої в Польщу за лічені дні релокувалося мільйони українців, які шукали прихисток від війни. Для подолання великих черг на кордоні Польща на певний період часу значно спростила правила перетину кордону, оскільки багато громадян України часто не мали закордонного паспорта або ж намагалися виїхати з тваринами, які не мали ніяких документів. Така допомога стала ключовою у подоланні кризи на кордоні в перші дні. Окрім того, за декілька днів Польща організувала розгалужену систему прихистків та тимчасових місць для проживання для біженців, у яких вони отримували харчування, гуманітарну, психологічну та юридичну допомогу.

Також важливим кроком забезпечення демографічної безпеки в контексті подолання міграційної кризи 2022 року стало формування обліку українських біженців, через видання останнім документу PESEL (національний ідентифікаційний номер). Видача цього документа дала можливість українським біженцям вільного доступу до медичної допомоги і

страхування, сфери освіти, ринку праці та можливості відкриття банківських рахунків. З огляду на те, що велика кількість біженців переїхали з дітьми, важливим елементом подолання цієї міграційної кризи, було формування заходів щодо надання повного, відкритого та безкоштовного доступу всім віковим категоріям дітей до освіти. Так, всі діти мали право відвідувати садочки та школи, а підлітки отримали доступ до безкоштовного навчання в закладах вищої освіти. Щоб знизити навантаження на регіони, в які релокувалася більшість біженців, уряд Польщі разом із фінансовою підтримкою ЄС, прийняли додаткові устами про фінансову та кадрову підтримку цих регіонів. Поряд із тим, уряд Польщі впровадив ряд курсів освітньої та професійної інтеграції, а також спростив процес відкриття приватного бізнесу українцями. Отже, Польща змогла наситити свій ринок праці новими, низько та висококваліфікованими працівниками, а новостворені підприємства стали джерелом нових робочих місць.

Узагальнюючи проаналізовані підходи та механізми забезпечення демографічної безпеки Польщі, в табл. 3.2 ми систематизували ці основні кроки та заходи [5].

У контексті правильного таргетування щодо застосування сучасних міжнародних практик, механізм використання зарубіжного досвіду формування та реалізації державної політики забезпечення демографічної безпеки повинен відповідати певним умовам, серед яких виокремимо такі:

- передбачати збереження вже вибудованої взаємодії усіх структурних одиниць у країні, де застосовується;
- сприяти досягненню цілей системи державного управління в країні, в яку інтегруються міжнародні практики, без утворення нових;
- уможливлувати підвищення ефективності в діях суб'єктів системи державного управління для країни, яка потребує нових практик;
- удосконалювати саму техніку введення державно-управлінської діяльності;
- формувати безпекове підґрунтя досягнення цілей національної безпеки для країни, до якої досвід переймається.

Ключові можливості використання досвіду Польщі у сфері формування та реалізації державної політики забезпечення демографічної безпеки

Подолання міграційних криз		
<i>Впровадження оперативних заходів гуманітарної, психологічної та фінансової допомоги. Тимчасове полегшення проходження кордонів для громадян країни, в якій відбуваються військові дії, природні катаклізми чи інші надзвичайні ситуації</i>	<i>Зміцнення прикордонного контролю через збільшення штату міграційної та прикордонної служби, особливо в період міграційних криз 2015 та 2022 року, що стали реальною загрозою для демографічної безпеки</i>	<i>Участь у міжнародних безпекових програмах та підписання двосторонніх угод протидії неконтрольованій чи протиправній міграції, що є фактором погіршення демографічної безпеки</i>
Інтеграція мігрантів та біженців		
<i>Польща провадить багатоетапну програму інтеграції, де на першому етапі біженцям надається гуманітарна, тимчасова фінансова, психологічна та правова допомога, що має на меті допомогти біженцям пережити кризовий період життя та визначитись із їх подальшими кроками</i>	<i>Уряд Польщі розробив гнучку та доступну систему робочих віз та дозволів для працівників-іноземців. Щодо біженців, то Польща дає останнім можливість спрощеного доступу до ринку праці, тим самим формуючи їх фінансову незалежність</i>	<i>Для мігрантів та біженців через програми національного та європейського фінансування, в кожному великому місті Польщі функціонує розгалужена система освітніх та професійних курсів, що дає можливість іммігрантам та біженцям вивчити мову та отримати професійну кваліфікацію</i>
Законодавча адаптація до міграційних викликів		
<i>З вступом в 2004 році Польща розпочала масштабний процес трансформації міграційного законодавства. Метою даних трансформацій було зробити законодавство гнучким та ефективним для реагування на виклики та загрози демографічної безпеки</i>	<i>Польща обрала політику інтеграції та інклюзії щодо іммігрантів та біженців. Так, більшість законодавчих ініціатив направлені саме на інтеграцію іноземних громадян, які перебувають в Польщі на легальній основі, в суспільство та ринок праці. Така політика не лише знизилася соціальну напруженість, але і покращило економічний розвиток країни</i>	<i>Міграційні кризи по-різному впливали на різні регіони Польщі. З огляду на те, уряд вирішив формувати систему вибіркового фінансування (за підтримки загальноєвропейських програм фінансування) тих регіонів, які опинились в епіцентрі міграційних хвиль та потоків біженців</i>

Зазначимо, що війна в Україні викликала значні та унікальні демографічні зрушення, такі як масове внутрішнє переміщення та еміграція. Ці зміни є нетиповими для багатьох країн, досвід яких можна було б розглянути. Війна вимагає надавати пріоритет військовим та безпосереднім гуманітарним потребам порівняно з довгостроковими демографічними стратегіями. Це варто враховувати як одну із перешкод. Відтак, на рис. 3.1

обґрунтовано, потенційні результати впровадження зарубіжного досвіду у сфері державного управління демографічною безпекою [5].

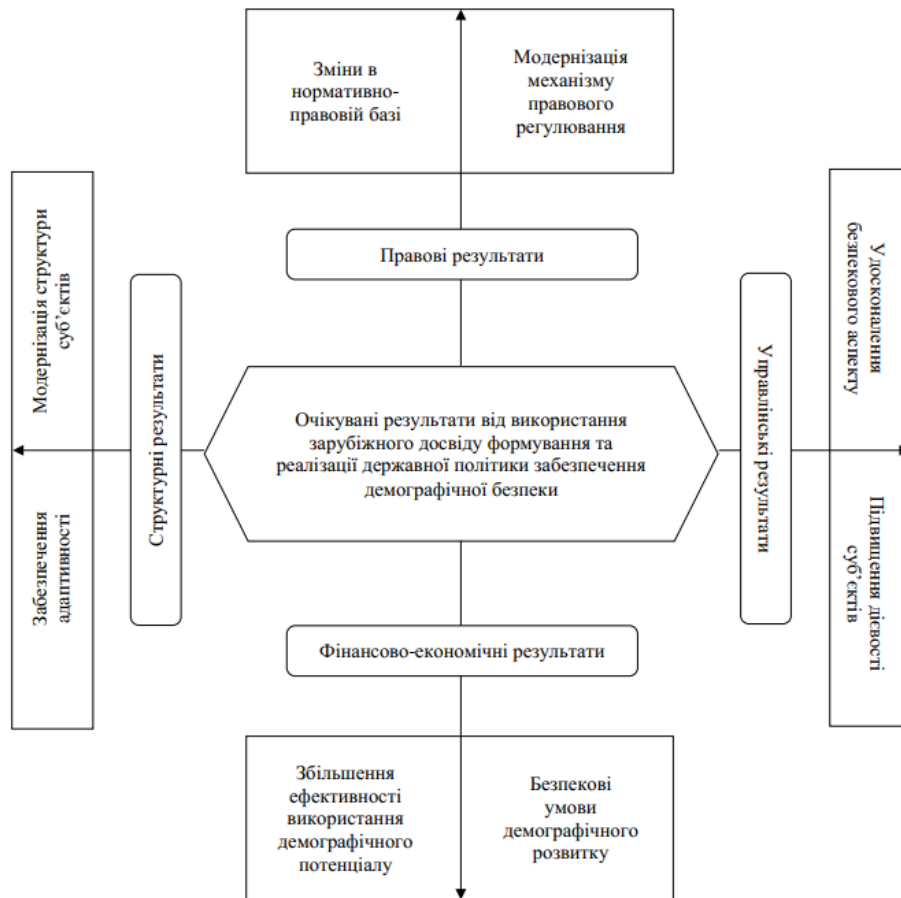

Рис. 3.1. Потенційні результати впровадження зарубіжного досвіду у сфері державного управління демографічною безпекою

Підсумовуючи, варто зазначити, що хоча дослідження міжнародної практики у сфері державного управління демографічною безпекою дає цінні ідеї, унікальний контекст України, зокрема її досвід повномасштабної війни, становить значні проблеми, які можуть обмежити ефективність прямого перенесення цього самого досвіду. Війна призвела до зростання показників смертності, зниження народжуваності та значного переміщення як усередині, так і за межі національних кордонів. В Україні ці фактори об'єднуються, створюючи демографічний сценарій, що значно відрізняється від тих, які існують у країнах, де панують мир та стабільність. Тому та система державного управління демографічною безпекою, успішна у стабільних країнах, може виявитися незастосовною або неефективною безпосередньо в

Україні, охопленій війною. Масове внутрішнє та зовнішнє переміщення є особливою проблемою. Крім того, міжнародний досвід міграції часто не враховує швидких та масштабних переміщень, викликаних активними бойовими діями як це зараз відбувається в Україні.

Війна також накладає серйозні безпекові обмеження, що своєю чергою впливає на можливості державно-управлінської діяльності. Наприклад, програми, які потребують суттєвих фінансових вкладень, такі як стимули для більш високих показників народжуваності або комплексні програми інтеграції для мігрантів, можуть бути нежиттєздатними в контексті військової економіки, де ресурси перенаправляються на оборону та невідкладні гуманітарні потреби. Психологічний вплив війни також не можна недооцінювати. Стрес і невизначеність, пов'язані з конфліктом, можуть вплинути на індивідуальні та колективні рішення щодо планування сім'ї. Державна політика, яка працювала в мирних умовах для заохочення більш високих показників народжуваності, може неефективно застосовуватися в суспільстві, яке зазнає постійної травми та нестабільності. Все це й багато іншого підводить до того, що війна утворила такі загрози, з якими досвід інших країн може не впоратися, а відтак Україна має розробити власний ефективний механізму протидії цим загрозам.

Висновки до розділу 3

1. Повномасштабна війна в Україні суттєво загострила хронічні демографічні проблеми, трансформувавши їх у загрозу національного масштабу. Для вирішення демографічних проблем в Україні важливе застосування комплексного підходу, визначеного Стратегією до 2040 року, наполегливої роботи з її імплементації, тісної співпраці всіх рівнів влади, наукової спільноти та громадськості, а також ефективне використання міжнародної підтримки та релевантного досвіду інших держав.

2. Формування нової демографічної політики має стати пріоритетом держави та основою для стратегії повоєнної відбудови. Пріоритетом має стати не лише відновлення кількості населення, але й покращення його якості життя, здоров'я та добробуту. Успіх цих зусиль залежатиме не лише від державних програм, але й від активної участі громадянського суспільства, міжнародних партнерів та відновлення довіри населення до майбутнього країни.

3. Дослідження міжнародної практики у сфері державного управління демографічною безпекою дає цінні ідеї, проте унікальний контекст України, зокрема її досвід повномасштабної війни, становить значні проблеми, які можуть обмежити ефективність прямого перенесення цього самого досвіду. Війна призвела до зростання показників смертності, зниження народжуваності та значного переміщення як усередині, так і за межі національних кордонів. В Україні ці фактори об'єднуються, створюючи демографічний сценарій, що значно відрізняється від тих, які існують у країнах, де панують мир та стабільність а відтак Україна має розробити власний ефективний механізму протидії цим загрозам.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами проведеного дослідження на тему «Державне управління демографічною безпекою України в умовах посилення міграційних процесів» виділимо найбільш суттєві отримані нами результати:

1. Розкрито сутність міграції та її вплив на демографічну безпеку країни. Поняття «міграція» трактуємо як процес переміщення індивіда чи груп людей у межах національних кордонів країни чи за її межі, що може бути зумовлено комбінацією економічних, політичних, військових, релігійних та інших причин, з метою тимчасової чи постійної зміни місця проживання. Посилена міграція може становити серйозні виклики для національної безпеки країни, яка є однією із найбільш вагомих складових національної безпеки і являє собою такий стан захищеності й збалансованості складу й руху населення, за якого уможливорюється безпековий розвиток держави, суспільства та ринку праці за будь-яких змін динамічності зовнішнього середовища.

2. Виявлено теоретичні аспекти управління демографічною безпекою. Відмічено, що державне управління демографічною безпекою є процесом забезпечення збалансованого, стабільного та стійкого зростання населення, яке може підтримувати та стимулювати майбутнє процвітання країни, а пом'якшення наслідків міграції під час та після криз має вирішальне значення для підтримки не лише демографічної, а й загальної національної безпеки. Забезпечення демографічної безпеки у період воєнного стану потребує стратегічного планування та політичних втручань. Україні та міжнародним організаціям необхідно зосередитися на політиці інтеграції біженців та переміщених осіб, яка враховує потреби ринку праці, соціальну інтеграцію та надання основних послуг. Крім того, політика, спрямована на заохочення повернення мігрантів після війни та відновлення демографічної структури, має життєво важливе значення для довгострокової стабільності.

3. Проведено оцінку стану забезпечення демографічної безпеки в Україні. На основі аналізу встановлено, що демографічна ситуація в Україні у 2022-2025 роках характеризується системним загостренням довоєнних кризових тенденцій. Масова міграція, надсмертність та демографічне старіння

створюють довгострокові ризики для відновлення країни. Формування нової демографічної політики має стати пріоритетом держави та основою для стратегії повоєнної відбудови. Демографічна безпека України зустрілася зі значними викликами, які суттєво гальмують безпекову трансформацію демографічних процесів у країні. Це має прямий вплив на забезпечення національної безпеки й стає індикатором того, що сьогодні в умовах воєнного часу не все під контролем суб'єктів державного управління, а відтак, вимагає пошуку нового підходу до впровадження необхідних змін

4. Виявлено, що основними суттєвими проблемами державної міграційної політики в таких умовах є об'єктивне збільшення кількості біженців, що виїжджають в ЄС та інші країни Світу, що пов'язано із ризиками їх повернення в майбутньому, а також суттєвим відтоком інтелектуального капіталу, носієм якого є мігранти та трудових ресурсів і потенційних військових. Окрім цих питань потребують вирішення питання захисту біженців за кордоном, створення умов для компенсації витрат пов'язаних із війною а також державними програмами фінансової та іншої підтримки.

5. З'ясовано особливості використання інструментів державного управління для забезпечення демографічної безпеки. Зокрема, в умовах агресії РФ проти України державна міграційна політика набуває одночасно і суттєвих особливостей в її плануванні та практичному втіленні, і підвищеної значущості в контексті вирішення питань забезпечення національної безпеки та економічної стабільності в країні, де економіка та людські ресурси є запорукою перемоги в екзистенційній війні.

6. Проведено оцінку ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки. На основі використаної методики щодо розрахунку рівня економічної безпеки України встановлено потребу в експертному опитуванні й врахуванні їхньої думки при оцінюванні ефективності державної політики забезпечення демографічної безпеки. Метод передбачає компетентну участь фахівців у аналізі та вирішенні розглянутої проблеми». У результаті аналізу виявлено просідання за кожною зі складових економічної безпеки України, інтегральне значення ефективності державної політики забезпечення

демографічної безпеки в Україні за останній рік можна оцінити як допустиме, враховуючи особливі умови воєнного періоду. Варто розуміти, що сучасна система державного управління в Україні працює в двох різних напрямках. Перший, це активні військові дії й протидія країні-агресору, коли друга скерування на підтримку тих регіонів, де немає активних бойових дій. Тобто потрібно як продовжити виконувати власні функції, що були до війни, й паралельно ввести бойові дії.

7. Встановлено стратегічні пріоритети в управлінні демографічною безпекою України в умовах зростання міграційних потоків. Зокрема, для вирішення демографічних проблем в Україні важливе застосування комплексного підходу, визначеного Стратегією до 2040 року, наполегливої роботи з її імплементації, тісної співпраці всіх рівнів влади, наукової спільноти та громадськості, а також ефективне використання міжнародної підтримки та релевантного досвіду інших держав. У формуванні нової демографічної політики, яка є пріоритетом держави є стратегія повоєнної відбудови. Пріоритетом має стати не лише відновлення кількості населення, але й покращення його якості життя, здоров'я та добробуту. Успіх цих зусиль залежить не лише від державних програм, але й від активної участі громадянського суспільства, міжнародних партнерів та відновлення довіри населення до майбутнього країни.

8. Виявлено переваги використання зарубіжної практики підвищення ефективності державного управління забезпеченням демографічної безпеки в Україні. Застосування механізмів використання зарубіжного досвіду у формуванні та реалізації державної політики забезпечення демографічної безпеки повинно відповідати певним умовам, серед яких виокремимо такі:

- передбачати збереження вже вибудованої взаємодії усіх структурних одиниць у країні, де застосовується;
- сприяти досягненню цілей системи державного управління в країні, в яку інтегруються міжнародні практики, без утворення нових;
- уможливлювати підвищення ефективності в діях суб'єктів системи державного управління для країни, яка потребує нових практик;

– удосконалювати саму техніку введення державно-управлінської діяльності;

– формувати безпекове підґрунтя досягнення цілей національної безпеки для країни, до якої досвід переймається.

Проте унікальний контекст України, зокрема її досвід повномасштабної війни, становить значні проблеми, які можуть обмежити ефективність прямого перенесення цього самого досвіду. Війна призвела до зростання показників смертності, зниження народжуваності та значного переміщення як усередині, так і за межі національних кордонів. В Україні ці фактори об'єднуються, створюючи демографічний сценарій, що значно відрізняється від тих, які існують у країнах, де панують мир та стабільність а відтак Україна має розробити власний ефективний механізму протидії цим загрозам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brettell C. Migration Theory. Talking across Disciplines. URL: <https://estvitaesydemografia.files.wordpress.com/2013/04/introduccic3b3nmigrati-on-theory-talking-across-disciplines.pdf> (дата звернення: 21.08.2025)
2. Драгунова Т. Просторовий аналіз міграційного процесу в м. Києві. *Статистика України*. 2004. № 1. С. 72–79.
3. Пугач С. О. Міграції населення Волинської області (суспільногеографічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : 11.00.02. Київ, 2011. 20 с.
4. Хвалібота Р. І. Міграція як фактор змін в системі забезпечення демографічної безпеки держави. *Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи економіки та менеджменту»* (м. Черкаси, 15 серпня 2024 р.), Україна. 2024. С. 23–24.
5. Хвалібота Р. І. Інформаційно-аналітичне забезпечення державної політики демографічної безпеки України в умовах посиленої міграції. Дис. на здобуття ступеня доктора філософії. Львів. 2025.
6. Баланда А. Безпека як соціальний феномен: дискурс людського розвитку. *Україна: аспекти праці*. 2007. № 1. С. 25–29
7. Циганов В. П. Політична безпека і безпечна політика : складові, ознаки, стан, тенденції. Київ : Ніка центр, 2006. 112 с.
8. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.
9. Перебейнос О. М. Демографічна безпека та загрози демографічного розвитку: державно-управлінський аспект. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/db/2011/pdf> (дата звернення: 28.08.2025)
10. Цвігун І. А. Демографічна безпека України: аналіз і стратегія розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. №5. С. 175–182.
11. Іванісов О. В., Агавердієва Х. Ф., Лебединська О. С. Демографічна безпека України: сучасні виклики та загрози. *Науковий журнал «Економіка і фінанси»*. Дніпро. 2019. №1. С. 28–39.

12. Рой І. В. Державні пріоритети з сфери демографічної безпеки України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 1(16). С. 104–111.
13. Хвалібота Р. І. Забезпечення демографічної безпеки під впливом посиленої міграції в Україні: Зміни в системі державного управління. Електронний науковий журнал «Суспільство та національні інтереси». 2024. № 4(4). С. 1379–1387
14. Бойчук І. Д., Гребенькова О. Ю. Вплив міграції на демографічну безпеку України. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2. С. 45-58.
15. Кузьмін О. Є., Павлюк К. В. Соціально-економічні наслідки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 26-39.
16. Мельник Л. Г., Савченко В. О. Регіональні аспекти міграційних процесів в умовах кризи. *Регіональна економіка*. 2020. № 4. С. 74-82.
17. Іваницька С. Б., Галайда Т. О. Навчальний посібник із дисципліни «Економіка праці й соціально-трудові відносини» для студентів галузей знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», 07 «Управління та адміністрування» усіх форм навчання. Полтава : ПолтНТУ ім. Юрія Кондратюка, 2019. 217 с.
18. Кустовська О. В. Демографічний розвиток регіону (статистичний аналіз і моделювання). Тернопіль : Економічна думка, 2008. 326 с.
19. Міністерство соціальної політики України. Офіційна веб-сторінка. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 01.08.2025).
20. Міністерство охорони здоров'я. Офіційна веб-сторінка. URL: <https://moz.gov.ua/> (дата звернення: 29.08.2025)
21. Державна служба статистики України. Офіційна веб-сторінка. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.08.2025)
22. Петренко Л. С., Ярмоленко В. О. Забезпечення демографічної безпеки України в умовах війни. Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2019. № 11(41). С. 112-120.

23. Kapoor, A., Jenkins, R., Zhao, L. Technological Solutions to Demographic Imbalances. *Public Administration Quarterly*, Vol. 27, No. 1, 2018, pp. 42-65.

24. Martin, G., Thompson, H., Wright, S. Migration Patterns and Policy Responses in Eastern Europe. *Journal of Population Economics*, Vol. 32, No. 2, 2019, pp. 487-510.

25. Edwards, B., Patel, K., Jackson, D. Urbanization and Its Impact on Demographic Security in Developing Nations. *Urban Studies*, Vol. 45, No. 3, 2020, pp. 201-215.

26. Reynolds, C., Li, T., Kumar, P. The Role of Government in Managing Population Displacement. *International Journal of Public Sector Management*, Vol. 31, No. 4, 2017, pp. 430-444.

27. Brooks, N., Simon, P., Harris, J. Demographic Challenges and Migration: Implications for Emerging Economies. *World Development*, Vol. 58, No. 1, 2021, pp. 83-96.

28. Carter, M., Lee, Y., Nguyen, Q. Policy Innovations for Refugee Integration in Urban Centers. *Comparative Politics*, Vol. 54, No. 2, 2022, pp. 125-146.

29. Демографічна ситуація у 2021 році. Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/demohrafichna-sytuatsiya-u-2021-rotsi> (дата звернення: 25.08.2025)

30. Білоус М. Стратегії відновлення демографічного потенціалу України в повоєнний період. 2025. № 1(36). *Економіка. Управління. Інновації*. <http://eui.zu.edu.ua/article/view/333387/322304>

31. Населення України: нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності / І. Курило, С. Аксьонова, О. Гаврилюк та ін.; за ред. І. О. Курила. Київ: Наукова думка, 2023. 165 с.

32. Chachanidze M. Consequences of Demographic Collapse in Ukraine. *International Economics and Management*. 2023. No. 3. С. 39-48. URL:

33. Державна служба статистики України. Народжуваність й смертність. 2024. URL:

https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ds/kjp_reg/kjp_reg0122_ue.xls

(дата звернення: 24.09.2025)

34. World Population Ageing. 2024. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesapd_2024_wpa2023-report.pdf (дата звернення: 21.09.2025)

35. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-p#Text> (дата звернення: 22.09.2025)

36. Демографія метрополісів України – 2021 : аналіт. доп. / за заг. ред. Е. М. Лібанової ; Нац. акад. наук України, Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2022. 213 с.

37. Збереження і розвиток України в умовах війни та миру : національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, Е. М. Лібанова, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2024. 220 с.

38. Про перейменування Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.2024 № 1366. URL: <https://surl.li/ukrvbd> (дата звернення: 23.09.2025)

39. Деякі питання діяльності Міністерства національної єдності України : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2025 № 113. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2025-%D0%BF#n10> (дата звернення: 21.09.2025)

40. Кобець Ю., Мадрига Т. Державна міграційна політика України в умовах повномасштабного вторгнення. *Вісник Львівського університету*. 2023. № 48. С. 252–259.

41. Іванова Т. В. Механізми міграційної політики України в умовах викликів і загроз. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2025 № 4. С. 22-28. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/4_2025/7.pdf

42. Литвинчук О. В., Юрківський О. Й. Міграційні процеси в Україні: загрози в умовах російськоукраїнської війни. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2 (104). С. 71–78.

431. Білан А. М., Мельничук С. М. Державна міграційна політика України в умовах глобальних викликів: правові питання. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. № 2 (102). С. 24–36.

44. Розселення мігрантів з України в країнах ЄС в період 24.02.2022–2024 роки. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/GPS_R17_returns_UKR.pdf (дата звернення: 25.09.2025)

45. Красівський Д. Міграційні процеси в Україні: загроза національній безпеці чи перспектива розвитку регіонів. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2023. № 3–4 (99–100). С. 374–385.

46. Кожина А. В. Основні тенденції публічного управління сталим місцевим розвитком в Україні в умовах глобалізації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Державне управління. К. : ТНУ, 2017. Том 28 (67) № 1. С. 46–51.

47. Ставицька А., Попович К., Септа М. Актуальні аспекти міграційної політики України. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 80 (1). С. 114–119.

48. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 21.03.2014 № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 29.09.2025)

49. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#> (дата звернення: 27.09.2025)

50. Крушельницька Т. А., Івашова Л. М., Довженко С. Я. Особливості міграційної політики як інструменту ресурсного забезпечення повоєнного

відновлення і розвитку аграрного сектору України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 3 (42). С. 25–33.

51. Чупринський Б. О., Грачук В. С., Карпінська Н. В. Роль державної міграційної політики у забезпеченні прав і захисту біженців під час воєнного конфлікту. *Академічні візії*. 2023. № 26. URL: <https://surl.li/vkaqsf> (дата звернення: 21.09.2025)

52. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства Економіки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07#Text> (дата звернення: 28.09.2025)

53. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства Економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення: 22.09.2025)

54. Колмакова О. М., Смачило В. В., Білоус В. О. Оцінка рівня демографічної безпеки регіону. *Науково-технічний збірник*. 2014. № 113. С. 308–313.

55. Hofstede G. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. 2nd Edition. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2001. P. 158–160.

56. Bloom D. E., Canning D., and Sevilla J. *The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2003. P. 45–47.

57. Пойда-Носик Н. Н. Науково-методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. № 1. С. 288–292.

58. Department of Homeland Security. URL: www.dhs.gov (дата звернення: 21.09.2025)

59. Homeland Security Act Of 2002. URL: <https://www.dhs.gov/homelandsecurity-act-2002> (дата звернення: 29.09.2025)

60.Castles, Stephen and Mark Miller. 2009. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. New York : Guilford Press 452 p.

61.Terriquez V., Lin M. Yesterday They Marched, Today They Mobilised the Vote: A Developmental Model for Civic Leadership among the Children of Immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2020. 46(4). P. 747–769.

62.Park J. K., Yale-Loehr S., & Kaur G. DACA, public health, and immigrant restrictions on healthcare in the United States. *Lancet regional health. Americas*. 2023. 21. P. 11–34.